

ФУТБОЛ ТУПИНИНГ САРГУЗАШТЛАРИ

ОЛТИ ТАЙМЛИ ҲАНГОМА

1. КАТАККА ҚУМИЛГАН ТАНГАЛАР

Келинг, мактабда ўтилмай қолган бадантарбия дари ҳисобидан аввал бир думалашиб олайлик, кейин салқинроқ жойни топиб бемалол вақиллашаверамиз. Ҳатто юракдан чиқариб бетиним бидирлаш учун ҳам, гапни эринмай тинглаб ўтириш учун ҳам катта жисмоний тайёргарлик керак. Баданни қизитиб олсак, бошимдан ўтган гаройиб ҳангомаларни айтиб мен толиқмайман, эшитиб сиз чарчамайсиз.

Қани, дарвоза тарафга қараб яна бир-икки думалайлик-чи. Бунинг учун олдин мени тепинг, кейин биронтаси кетингизга гупиллатсин...

Ҳадеб кетингизни силайвермай, энди гапимни эшитинг. Магазиндан мени Акмал қора деган истараси иссиқ бола сотиб олди. У ўсиқ киприklarини пирпиратиб «анави саригини чўзинг-чи», дея дўкончига мени кўрсатганида, шунақаям севиниб кетдимки, агар сизнинг ҳам дамингизни чиқариб, беш ярим ой пештахтага ташлаб қўйишса, бир четда жим туришга мажбурлик қанчалар қийинлигини тушуниб етган бўлардингиз. Мабодо футбол дарвозасининг устун шунча вақт бекор турса, диққатпазликдан: «Бор-е!» дерди-да, шартта шох чиқариб, барг ёзворарди. Бу устун мевали даррахтники бўлса, шу тобда сиз унинг тепасига чиқиб, олма ёки нашвати ейишни бошлаб юборардингиз, албатта.

Энди ишим юрибди-ю, дарёнинг суви қурибди, деганларидек, қулоғи оғир дўкончи қувончимни бир зумда чиппакка чиқараёзди — у ўнг ёнимда тарвузга чаптиштирилган помидордек қип-қизариб турган қориндор тўпни олиб, болакайга узатди. Бирдан ичикиб, баттар

шалвираб қолдим. Нима, айбим қизил бўлмаганимми?

Чап томонимда буришиб ётган боксчилар қўлқопи дўкончидан жаҳлланиб: «Шу масовнинг қаншарига қаратиб тортворайми!» дея ёижиниб қўйди.

Шу пайт бир умр ёдимда қоладиган ҳодиса рўй берди — Акмал ҳалиги қизил пўстакка қайрилиб ҳам қарамай, бармоғини тўппонча қилиб, иккинчи бор мени кўрсатди:

— Анавини узатинг деяпман!

Дўкончи бурнини жийирганича каминани олиб, Акмалнинг олдига улоқтирди.

— Қизилини пишириб ейманми?— дея мени енгиде артишга тушди Акмал.— Сарик тўпни ойдиндаям ўйнаса бўлаверади.

Шундай қилиб, магазиндан қутулдим-у, кўп ўтмай Акмал қора яшайдиган ҳовлида пайдо бўлдим. У акасининг велосипедидан дамлагични олиб мени шишираверди, шишираверди... Ростини айтсам, даставвал ўзим ҳам кўрқиб кетдим. Агар бирон жойимдан салгина чоким сўкилса борми, водород бомбасидек «гумбир-р» этиб ёриламан-у, сувга тушган телпакка ўхшаб яна бужмоқ шаклга кирман.

Акмал қоранинг аяси уйдан чиқиб келиб мени кўрди-ю, оғзи очилганича анграйиб қолди.

— Бу тўпни қаердан ўғирладинг, ҳой?— дея дабдурустдан ўглига дўқ урди у.— Дод қароқчидан! Маҳаллага шарманда бўлдим-ку! Қараб тургин, сени милисага оёққиналгдан боғлаб бермасамми!..

Шу тобда бу аёл ўғли томонда эмас, рақиблар командасида ўйнаётган кўре ҳужумчидек кўзимга совуқ кўриниб кетди. Ногаҳон туҳмат деб шуни айтадиларда. Акмал шўрлик нима гуноҳ қипти? Мабодо, қизилини эмас, мени ёқтиргани жиноят ҳисобланса, ўша милицияси, мана, аканг қарағайни жазолай қолсин. Дўстим учун ўзимни гаровга қўёлмасам, тўп деган фахрли ном хайф менга!

— Бунақа зўр тўпни қайси аҳмоқ ўғирлатиб қўяркан?— мени дамлаб бўлиб, «Спартак» жамиятининг тамғасини эслатувчи қошларини керганича бамайлихотир жавоб қилди Акмал қора.— Мактабда овқатланишимга пул берармидингиз ахир? Ҳар куни беш тийиндан орттириб, уларни катакка кўмиб юрувдим. Олдинга-ку мени товуқ қийнади, энди сиз бормисиз?

— Қанақа товуқ?— деб баттардан шанғиллаб берди Акмалнинг аяси.

Жуда қизиқ иш бўлган экан-да, буни алоҳида гапириб берганим тузук. Акмал қора десангиз нафсини қаҳрамонларча тийибди-ю, овқатланишдан кунда беш тийин-беш тийин ортдириб қолиб, уларни эринмасдан катакка кўмиб юраверибди.

«Хазина» мўлжалдагига етиб қолганда, уни кавлаб олиш учун катакка кириб қараса, тангалари кўмилган жойга чипор товуғи тухум тўплаб, устига сўппайиб ўтириб олганмиш. Сурбетлик бундан ортиқ бўладими? Бундақанги молпараст товуқ ўз вақтида тарбияланмаса, оқибати чатоқ тугайди. Бугун танганинг устида жўжа очгиси келибдими, янаги сафар тухумни тўппа-тўғри хонадон мулки сақланадиган сандиқнинг қопқоғига қўяди. Кейинги гал қарабсизки, давлат банкасидаги пўлат жавонга жой қилиб бермасанг, тухум босмайман, деб туриб олади. Фақат ўз ҳузурини ўйлайдиган товуқлар ёки товуқфеъллар кўп бўлган ерда эса ҳеч қачон футбол тараққий этмайди. Футболчилар ҳам ўша худбинлардан ўрناق олади, бирон командага ўтиб ўйнашдан олдин ўзига қандай наф тегишини сўраб-суриштиришга тушади, фидойилик йўқолади.

Дунёда товуқни қийратишдан осон иш йўқ — дум тарафига битта чангал солинса бас, аввалига қоқоғлаганича учиб кўради, кейин парраги бузилган вертолётдек гуп этиб ерга тушади-ю, уёғига пиёда қочади. Аммо, Акмалвой ўзи қора бўлсаям жуда оққўнгил бо-

ла бегуноҳ жўжаларнинг тақдирини ўйлаб, йигирма кундан кўпроқ чидаб юрди.

Мени сотиб олгунича талай азоб-уқубатлар чекканини эшитиб, Акмални янаям яхши кўриб қолдим. Агар Ўзбекистондаги футболчиларнинг лоақал ўндан бир қисми тўпга шунақа меҳр қўя олсайди, «Пахтакор»нинг номини эшитса, «Боруссия»ни безгак тутадиган бўларди.

Мен қорнимни шишириб, мамнун турган пайтимда қулоғимга: «У-ҳў! Жуда зўр-ку!» деган жарангдор товуш эшитилди. Бундоқ қарасам, Акмалга ўхшаган қо-рамағиз киши кўча дарвозадан кириб келиб, менга тикилганича илжайиб турибди.

— Тўпим зўрми?— деди Акмалвой.— Қани, Пелечасига битта тепиб кўринг-чи, дада.

— Тепсак тепаверамиз,— дея томоқ қириб қўйди Акмалнинг дадаси.— Ўша Пеле деганинг бизга ўхшаган одам-да.

У ҳазиллашаяпти деб бепарво қолибман. Қарангки, кап-катта киши ўхшатиб туриб биқинимга тепворса бўладими, жанубий шарқ томонга қараб ўқдек учиб кетдим. Орқамдан унинг бир пой туфлиси анча жойгача қувиб келиб, охири қўшни ҳовлидаги каттакон қозонда пиширилаётган сумалакка бориб тушди. Қозон атрофида ўтирган кампирлар жон ҳолатда ҳар томонга қочиб қолишди. Улар осмондан юлдуз парчаси узилиб тушди деб ўйлашган бўлса керак, аҳолини бу ҳақда олдиндан огоҳлантириб қўймаганлари учун текинхўр астрономларни астойдил қарай кетишди.

Мен иккинчи, учинчи, тўртинчи ҳовлилар устидан учиб ўтиб, ниҳоят настлай бошладим. «Бир зумдан сўнг Акмал билан яна дийдор кўришамиз. Қандай яхши!» деб ўйладим.

Лекин, бекорга қувонган эканман. Қўнай деганимда, каттакон йўлнинг устига тўғри келиб қолдим-у, қўрқ-қанимдан чокларим тирсиллаб кетди. Йўлда қатор-

қатор машиналар бир-бировининг тутшини ҳидлашиб икки томонга физзо-ғиз ўтиб турар, мабодо уларнинг орасида қолиб кетсанг, омон чиқиш амримаҳол эди.

Наҳотки, эндигина ширип ҳаётим бошланганда, филдираклар тагида нобуд бўлсам? Тўғри, ичига ҳаво тўлдирилган филдираклар аслида узоқ қариндошим. Аммо улар мевдан анча баланд, баландлар эса пайти келганда, қариндоши тугул ўз укасиниям танимай қолиши мумкин.

Эҳ, келиб-келиб, ўзингникилар сени тепалаб турса, жуда-жуда алам қилади-да. Менимча, дунёда бундан даҳшатлироқ фожеа бўлмаса керак.

Э, хайрият, ишим ўнгидан келди. Акмалнинг дадаси мени тепаётганда ҳақиқатанам ҳисоб-китобни Пелечасига жуда аниқ олган экан, филдирак остига эмас, ва-филлаганича ўтиб бораётган ағдарма машина устидаги қумга бориб тушдим. Буёғи нима бўлса бўлар энди.

2. ҚУЧҚОРАЛИ МЕНИ ЕЕЛМАДИ

Машинадаги қум Қўзи қассоб деганининг ташқинига тўкилди. Янги қурилаётган уйни суватмоқчи бўлган шекилли.

Машина жўнаб кетгач, қассоб мени кўриб қолиб аста қўлига олди-да, тепган тўпи ногаҳонда ўз дарвозасига кирган футболчидек нича сўррайиб турди. Сўнг бирдан тиржайиб: «Дунёнинг ишларини қаранг, тузлаб топширган териларимдан биттаси тўп шаклида ўзимга қайтиб келибди», дея чангимни пуфлади. Худди бозордан қўй танлаётгандек уср-буеримни эзғилаб ҳам кўрди.

— Кўчқорали,— деди у хирқираб,— келақол, ўнгилгинам, сенга тўп опкелдим. Тепсанг, тойчоқдек сакрайди бу занғар.

Сўлақмондай кишининг ғирт ёлғон гапирётганини

кўриб, ҳаддан ташқари уялиб кетдим. Мени сотиб олгунча бечора Акмал қора қанча қийинчиликлар кўрганини бу тайёрхўр билмайди-да.

— Тўпни нимаям қилардим,— дея минғирлади ичкаридан чиқиб келган Қўчқорали ва менсимасдан менга кўз қирини ташлади.— Буни ўрнига хурмо-пурмо олиб келавермабсиз-да, дадавой.

Оббо очофат-ей! Қўл-оёқли озиқ-овқат омборининг ўзгинаси-ку. Агар мени сарёққа қовуриб беришса, аллақачон олдимда чордана қуриб ўтирган бўларди. Кейин қайишқоқ чармларимни чайнайверарди, чайнайверарди... Бу томоша бир ой давом этармиди, икки ойми, бунисини аниқ айтолмайман.

— Яна емишдан гапирасан-а,— деб ўғлига аччиғланиб тикилди Қўзи қассоб.— Бўрдоқига боқилаётгандек ялтиллаб кетганингни қара. Тўп тепиб турсанг, сал пойинг пишармиди.

Қўчқорали безиллаб қўл силтади:

— Тўп тепаман деганимдаям, болалар «бор, нарироқда пишилла», дейишиб, бари бир ўйинга қўшишмайди. Спортни бошқа тури минан шуғуллансаммикан?

— Масалан?— кўзларини чақчайтириб сўради Қўзи қассоб.

— Масалан, велосипед спорти минан,— деди Қўчқорали.— Энди битта велосипед олиб берасиз, дадавой. Моторлигидан.

— Мотор?— Қўзи қассоб бирдан бўкириб юборди.— Моторданки гапирдинг, энди сендан қассоб чиқмайди. Менга деса мехайник бўлиб ўлиб кет.

— Тўп-чи? Уни тепиб, футболчи бўп кетсам-чи?

— Мехайник бу — ўлгунича мехайник. Пидбўлчилар ўттизга бормай тамом бўлади. Ўттиз ёшда ишсиз қолганингни кейин қассоблик қилмай қаёққа борардинг? Ҳов, сендан охирги марта сўраянман, тепасанми манавини, йўқми?

— Бу ҳавфли-ку, дадавой!— энди айёрчиликка ўтди

Қўчқорали.— Мактабимизга келган бир дўхтир овқат егандан кейин югуриш апасний деди.

Тўп бўлиб яралганимдан буён умримда бундақанги танбални кўрмаган эдим. Телса тебранмас деганлари шу Қўчқорали бўлса керак. Унга яна битта зўр шерик топилса, икковидан ўзиорар дарвоза устунлари ўрнида фойдаланиш мумкин бўларди. Бунга ўхшаганларни бирон жойга етаклаб келтириб, оғзига сақич солиб қўйсанг бас, кавшаганича миқ этмай тураверади.

— Уйнамасанг, ўзингдан кўр,— деди ҳафсаласи пир бўлган Қўзи қассоб.— Унда, тўпни Эмин этикдўзга бериб, махсимга ямоқ солдираман.

Бу гапни эшитиб, капалагим учиб кетди.

3. БИҚИНИМДАН ДАРЧА ОЧИШМОҚЧИ

Эмин этикдўз калишнуса бурнининг устига кўзойнак қўндириб, менга диққат билан тикилди. Кейин тирноғида этимни таталаб кўра бошлади. Ўзингиз биласизки, ҳаётим мазмуни ҳар қандай тепкига ўз вақтида мослашиб олиш, турли мақсаддаги қитиқлашларига чидаш эса менинг вазифамга кирмайди. Шунга қарамасдан, бу сафар қаҳрамонларча тоқат қилиб турдим.

— Шундай ажойиб терини тўпга ишлатиб, расвойи радди бало қилишибди-я,— деб, Эмин этикдўз афсусланамо бош тебрлатди.— Одамларга футболдан нима фойда? Уларга пишиқ шиппақлар керак.

У дамимни чиқариб юбориш учун биқинимга бигиз қадаган пайтда, даҳшатдан вужудим жимирлаб кетди. Қарахтланиб қолганимга қарамай, жонажон ошнам Акмал қора билан хаёлан видолашиб олишни унутмадим.

Лаънати товуқ! Уша чурвақа жўжаларингни бир кун олдинроқ, ё бўлмаса, бирон кун кеч очсанг, ўлармидинг? Унда тақдирим тамоман бошқача бўларди.

Бошимга шунча кўргиликлар тушишига биргина сен сабабчисан. Муттаҳам! Молпараст!

Шу маҳал бир пой ботинка қўлтиқлаб олган жингалаксоч бола устахонага шипиллаганича кириб келди. Аҳволимни кўргач, кўзлари қинидан чиққудек бўлиб қийқириб юборди:

— Ие! Тўхтаган!

Баъзида бўлар-бўлмасга сарфланаверадиغان қичқириқ бу сафар менинг ҳаётимни сақлаб қолди. Эмин этикдўз чўчиб кетди-ю, бигиз қўлидан учиб тушиб, ерда сулайиб ётган махсининг нақ тумшугига санчилди. Яхшиямки, махсини бизга ўхшатиб дамлашмайди, йўқса ҳозир у шўринг қурғурнинг жони узила бошлаган бўларди.

— Кимсан ўзинг?— ёқасига туфлаб, болакайга дўқурди этикдўз.

— Фарҳодман!

— Фарҳод бўлсанг ўзингга! Менга бақиришга нима ҳаққинг бор? Ана қара, сени деб табаррук бир махсини ярадор қилдим. Ҳайриятки, шу тобда уни ичида Қўзи қассобнинг оёғи йўқ. Бўлмаса, кунингни кўрадинг, бола.

— Ахир... тўпни тешманг-да, Эмин тоға,— бу сафар мунғайиб гапирди Фарҳод.

— Бу нарса балки сен учун тўпдир,— Эмин этикдўз энди салмоқланиб уқтиришга тушди.— Биз этикдўзлар ҳатто жаҳон биринчилигида ишлатиладиган тўпларга-ям чарм деб қараймиз. Баски чарм экан, уни махсига ямоқ қиламан. Тушунарлими?

У шундай дея бигизни қайтадан қўлига олаётганда аъзойи баданимга япа титроқ кирди. Иш бошқатдан чаппасига кета бошлаганини сезган Фарҳод ҳаяжонланганича кўз жовдиратиб тургач, шоша-пиша таклиф киритди:

— Шошмай туринг, Эмин тоға. Сизга бошқа чарм топиб бераман.

Этикдўз масхараомуз илжайиб қўйди:

— Узинг-ку эски ботинкани қўлтиқлаб саргардон борибсан. Обруйинг шу бўлганидан кейин, чарм топиб бераман деган гапингга қайси аҳмоқ ишонарди?

Фарҳод узоқ ўйлаб ўтирмай, қўлидаги ботинкани шартта унга узатди.

— Мана, ботинкам сизга! Дадам янгисини олиб бераверади. Буни қаранг, жуда зўр чарм-да!

Этикдўз мени қандай текширган бўлса, ботинкани ҳам худди шундай синчиклаб кўздан кечирди. Аслида, ботинкани қитиқлаб ўтиришга сира ҳожат йўқ эди. Шундайинам, оғзини йиғиштиролмай тиржайиб туврди.

— Тўғриси айтганда, бу даҳмазанинг оёққа иладиган жойи қолмабди,— дея муғамбирлик билан афтини буриштирди этикдўз.— Иккинчидан, фақат да-рахтларгина бир оёқли бўлишади, шундаям ботинка кийишмайди. Хуллас, манави «Ҳасан»и менда турсин, сен визиллаб бориб, «Хусани»ниям олиб келгину, тўпни қўлтиқлаб кетавер. Тушунарлими?

Фарҳод қувончини ичига сиғдиролмай Этикдўзнинг бўйнига осилди.

— Раҳмат, Эмин тоға! Мана кўрасиз, «Пахтакор»да хужумчи бўламан ҳали...

— Оғзингни юм!— этикдўзнинг бирдан авзойи ўзгарди.— «Пахтакор»ингни гапирма менга. Уни дастидан, ана, тўнғич ўғлим юракўйноқ бўлиб ётибди. Ушаларга ўхшаб ўйнайдиган бўлсанг, вақти-соати келиб, неварамниям инпарк қиласан.

— Ундақа деманг, Эмин тоға! Ўзимиз зўр ўйнаймиз, чемпион бўламиз ҳали. Кубокниям оламиз.

Эмин этикдўзнинг бу гапдан чехраси ёришгандай бўлди.

— Ма, олақол унда...

У шундай дея, мени Фарҳодга иргитди. Болакайнинг қувончдан кўзлари чақнаб кетди. Балки туғилга-

ндан буён бундай улгуржи саҳийликни кўрмагандир.

— Узимгами?— деб сўради у юраги ҳовлиқиб.

— Уз-ўзингга.

— Раҳмат сизга, Эмин тоғажон! Ҳалиги... иккинчи пой ботинкамни...

— Ботинкангни бир-икки кундан кейин опкетарсан,— гапни чалғитди этикдўз.— Магазиндагидек қипқўяман.

— Махси-чи? Қўзи қассобнинг махсиси нима бўлади?

— Бир иложини топармиз,— мийғида жилмайди Эмин этикдўз.— Бор энди, тўпингни теп. Тушунарлими?

Бунақа пайтда нимаси тушунарли бўлмас экан. Фарҳод «ура-а», деб қичқирди-ю, ўн бир метрликдан тепилган тўпдек зувиллаганича ташқарига отилди.

4. ОЛАПАРНИНГ ҲИМОЯДА УИНАГАНИ

Фарҳод билан дарровда дўстлашиб қолдик. У мени стадионга олиб чиқа бошлаганидан кейин, баҳонада Тепамаҳалладаги кўпгина болалар билан танишиб олдим. Баъзан Акмал қорани эслаб, юрак-юрагим эзилиб кетишини ҳисобга олмаганда, кунларим анчайин қувноқ ўтаётган эди. Пайти келса, сурункасига беш-олти соатлаб стадиондан чиқмайман. Баъзан мен буёқда қолиб, футболчилар бир-бирларини копток қилишга киришиб кетади. Буям ўта қизиқ томоша бўларкан.

Айниқса, кеча зўр ўйин бўлди-да. Аввалги кун бизникиларга 54:55 ҳисобида ютқазиб қўйган қуймаҳаллаликлар бу сафар болаб ўч олиш ниятида энг жирраки ўйинчиларни саралаб келишганди. Доим яланг-оёқ тўп сурадиган рақиблар шу кунни калиш, ботинка, ҳатто этик кийиб олишибди денг. Дарвозабоннинг сумбатини кўриб, хоҳолагингиз келади. Ҳаво жизиллатиб турганига қарамай, бошида қулоғи туширилган телпак,

эгнида каттакон пўстин, пахтали шим устидан кийилган кўпол кирза этикнинг қўнжи тиззасидан бир қарич баландда. Шу кепатада узунасига ёнбошлаб ётсаям, дарвозага гол уриш амримаҳол бўп қолади.

Тўп кимники бўлса, болалар ўшанинг гапидан чиқшмас экан. Шу туфайли Фарҳод эндигина учинчи сифда ўқиётганига қарамай, уни команда капитани қилиб сайлашганди.

Капитан, одатдагидек, бу ўйинда кимнинг қаерда ўйнашини белгилаб чиққач, болалар ўртасида жанжал кўтарилди. Дастлаб тўққизинчи сифдаги Воқишер норозилик билдирди:

— Теракдай бўлиб мен дарвозада турарканман-у, биринчида ўқийдиган Кенжавой ҳужумда ўйнаркан-да? Командамиздаям инсоф қолмади, маҳалламиздаям.

Воқишер баҳонада юрагидаги эски дардларини ҳам тўкиб солаётганди. Бундан уч кун аввал маҳалладаги бир тўйда чироқ ўчиб қолди. Бир зумдан сўнг ёнғач, бундоқ қарашса, келин-куёвнинг олдидаги стол устида дайди кўппак бемалол варақисомса еб ўтирибди. Оқсоқол: «Буни тиригича ушлаб беринглар менга!» деб наъра тортиши биланоқ, кўча дарвоза таққатақ беркитилиб, одамлар ташқини тезда қуршаб олишди. Девор тагидаги кандикни тўсиб туриш Воқишернинг зиммасига тушди. Ит шўрлик циркдаги отга ўхшаб доира бўйлаб чопа кетди. Фақат фарқи шу эдики, циркдаги от олқиш олса, бунга кетма-кет тепки ёғилиб турди. Итнинг аҳволи қанчалар танг бўлмасин, бу ерга қайси йўлдан кириб келганини унутмаганди, қулай фурсат бойлаб туриб ўзини жон ҳолатда кандикка урди. Воқишер унинг бир сиқим жунини юлиб қолишга зўрға улгурди. Муттаҳам итни беармон тепалаш имконидан маҳрум бўлган ўспиринлар хуморбостига энди Воқишернинг чангини қоқа кетишди.

— Бугун ўйин қаттиқ бўлади,— олимлардек қўлини осмонга бигиз қилиб уқтирди Фарҳод.— Кўп гол уриш-

нинг ўзи етмайди. Қайси команда кам тўп ўтказса, га-
лаба ўшаники. Тақдиримиз дарвозабонга боғлиқ.

Бу гапдан Воқисҳернинг ҳийла димоғи кўтарилди,
индамасдан бориб дарвозадан жой олган чоғда мақ-
танчоқ Наполеоннинг бесўнақай ёғоч рамкадаги
портретига ўхшаб қолди.

Энг ташвишлиси — шу тобда командамизга битта
ўйинчи етмай тургани эди. Тепамаҳаллаликлар нима
қилишни билмай ўйланиб қолишганда, йўлакда Ола-
парини эргаштириб келаётган сап-сарик бола пайдо
бўлди. Қуйиб қўйгандек менга ўхшайди.

— Биз билан тўп тепмайсанми, Ботир сариқ?— деб
сўради ундан Фарҳод.

Ботир тўхталиб, пича ўйланиб тургач, жиддий тарз-
да талаб қўйди:

— Ҳужумчи бўламан!

Болалар бараварига кулиб юборишди.

— Бўйи бир қарич-у, гапи қирқ қарич,— дея пичинг
отди кимдир.

— Шунинг стадионга директор қип қўйсақ-чи!

— Боғчадаям амалинг каттароқми, ишқилиб?

Ботир сариқ ўлгудек аразчи экан, лабини буриш-
тирганича индамай йўлга тушди.

— Ҳимояда ўйнасанг, сенга конфет берардик,—
унинг йўлини тўсиб, аврай бошлади Фарҳод.

— Конфетми, конфетларми?

— Конфетлар, конфетлар,— Фарҳод шоша-пиша
аниқлик киритди.— Камида олтига.

— Конфетлар Олапарга,— қовоқ уйиб гапирди Бо-
тир сариқ.— Ўзимга ёнғоқ берасизлар. Ўнта. Ҳимояда
мен... ёнғоққа ўйнайман.

Яна пича савдолашиб турилгач, ниҳоят Ботир сариқ
билан қатъий шартнома тузилиб, команда мусобақага
шай ҳолга келтирилди.

Аввалда айтиб ўтганимдек, жудаям қизиқ, жудаям
беаёв ўйин бўлди. Ҳар иккала маҳалланинг миллий

форма командаси тўрт ярим соатга чўзилган бу танаф-
туссиз матчда охириги томчи кучи қолгунча олишди.
Қуйимаҳаллаликларнинг пўстинли дарвозабони сира
тўрқмай ўзини оёқ остига ташлаши даставвал ҳужум-
чиларимизни қийин аҳволга солиб қўйди, кейинроқ бу-
няям чораси топилди — дарвозани узокдан мўлжалга
қилишлар бошланди. Дарвозабон қўпол кийим ичида чу-
қаланиб қолгани учун бир метр ёнидаги тўпга ташлан-
гунинча камида икки минут вақт ўтарди.

Хуллас, рақибларнинг ботинка ва этик кийиб ке-
лишгани ҳам фойда бермади. Улар қайтага олдинги
кундагидан баттарроқ аҳволда қолишиб, 23:61 ҳисобида
фор-мор бўлишди. Биринчи синфда ўқийдиган Кенжа-
вой бу ўйинда ўттизтача гол урди. Ҳимоячи Ботир са-
риқнинг Олапари рақиб ҳужумчиларини аямай талаб
тургани маҳалламиз болаларига янаям қўл келди.

Олапарга-ку конфет ёғилиб кетди, аммо Ботирга
ваъда қилинган ёнғоқ масаласи ҳал бўлгунинча болалар
анча терлаб-пишишди. Чунки, ёнғоқ пишиғи ҳали бош-
ланмаган, ўтган йилгилари эса аллақачон жойини то-
пиб кетганди.

— Агар гапларингда турмасаларинг, келаси сафар
Қуйимаҳалла командасида ўйнаймак,— дея дағдага
қилди Ботир сариқ.

Ботирнинг ўзи ўйинчи сифатида бир пулга арзима-
саям, уни қопагон ити билан бирга рақиблар сафида
кўриш фақат таъби хиралик келтириши мумкин эди.
Буни тўғри тушунган тепамаҳаллаликлар эрталабгача
ернинг тагидан бўлсаям ўнта ёнғоқ топишга аҳд қили-
шиб, уй-уйига тарқалишди.

5. ДИҚҚАТПАЗЛИҚ

Янги ошнамга эндигина эликиб, кунларим ҳушчақ-
чақ ўтаётган бир паллада кутилмаган воқеа юз берди,
таътил бошланиб, Фарҳод лагерга жўнайдиган бўлди.

Ҳойнаҳой, мениям бирга олиб кетса керак деб ўйлагандим, афсуски, умидим чиппакка чиқди. Ойиси болакайнинг осмахалтасига егулик нарсаларни шунақаям кўп тиқиштирдик, у ерга нафақат мен, ҳатто хоккей шайбасиям сиғмаган бўларди. Фарҳод, ҳайтовур, ёлғизликдан зерикди қолишимни ҳис қилди шекилли, мени қўшни ҳовлида яшовчи Дилдора деган қизалоққа ташлаб кетди.

Сенга жон-дилдан меҳр қўйган дастлабки ўртоғингдан бирон тасодиф туфайли айрилиб қолсанг, кейинчалик йўл-йўлакай учрайдиганлар орасидан содиқ дўст топиш ғоятда мушкуллигини шу бугун англаб етдим. Узингиз айтинг-чи, агар Фарҳоднинг ўрнида Акмал қора бўлганида қандайдир олмаю ҳандалакларни деб мендек ошнасини ташлаб кетармиди? Йўқ! Мени сотиб олиш учун ўз ризқини қийиб юришга бардоши етган қадрдоним бу сафар ҳам осмахалтадаги бодринглардан шартта воз кечган бўларди.

Мана энди, келиб-келиб, қиз бола билан муроса қилишга мажбур бўляпман. Мундоқ ўйлаб қаралса, қиз боланинг футболга нима алоқаси бор? Ҳатто давлат байроғига тўп сурати чизилган Бразилиядек мамлакатдаям қизлардан шу пайтгача тишга босгулик футболчи чиқмаган. Кичикроқ кигиз тўп бўлса, бу бошқа гап — теннис ўйнаш, ҳартугур, уларнинг қўлидан келади.

Дилдора олдинга мени ерга дўпира-дўпир уриб, ўйнаб юрди. Билакчаси оғрий бошлади шекилли, алмак-жалмак тепиб ҳам кўрди. Ойиси унга қўғирчоқ олиб бергандан кейин эса, мени ҳовлидан кесиб ўтадиган ариқ ёқасига ташлаб қўйди-ю, қайтиб ёнимга йўламади.

Бошга тушганни кўз кўрар, деб қирғоқда бўшашибгина ётган эдим, бир кунни тонг палласи кўққисдан шамол туриб, мени ўрнимдан қўзғатиб юборди. Юмалаб бориб шалоплаганимча ариққа тушдим.

Шундай қилиб, сув етаклаган томонга қараб кетавердим. Йўлда учраган ҳар хил шовваларда бир-бир шўнғиб, бинойидек чўмилиб ҳам олдим. Гоҳида у ёки бу қирғоққа яқинлашиб қолсам, ялпизлар мени эркалатиб юзимни сийпаб қўйишар, бу менга жудаям хуш ёқарди.

Бир пайт оқиб бораётиб, узоқдан қассобхонага кўзим тушди. Қассобхона биқинидаги сўри шундоққина ариқ ёқасига ўрнатилган бўлиб, унинг бир тарафида Қўзи қассоб ямалган махсиснинг уёқ-буёғини кўздан кечирганича ялпайиб ўтирар, қаршисидаги Эмин этикдўз унга алланарсаларни уқтириб турар, бурчакроққа чўкка тушиб олган Қўчқорали бўлса, қўлидаги устихоннинг илигини қоқиш билан банд эди.

Қўнглимда беихтиёр сув остига шўнғиш, уларга кўринмай ўтиб кетиш истаги туғилди. Бир вақтлар қачон ҳавога тўяркинман, деб ўксинардим, энди ҳаётимда илк марта бундан пушаймон бўлдим.

Биринчи бўлиб мени Қўзи қассоб илғаб олди.

— Ий-е!— дея ўрнидан туриб кетди у.— Тузлаб топширган териларимдан биттасини машинада жўнатишувди, буниси сувдан келяпти-ку.

Эмин этикдўз бурнига кўзойнак қўндириб, мен тарафга одатдагидек диққат билан тикилди.

— Шундай ажойиб чарм нам тортиб расво бўпти-я.

— Қани, тур, Қўчқорали!— гердаиганича ўғлига буйруқ қилди Қўзи қассоб.— Шуну қўлдан чиқарсанг, икки кун овқатдан тортиб қўяман.

Устихонни судьянинг ҳуштагига ўхшаб оғзига тиқиб ўтирган Қўчқорали ионуштага ноилж барҳам бериб, эринибгина сўридан тушди. Ариқ бўйидаги толнинг томирини ушлаб, яқинлашиб қолганимда пишиллаганича менга қўл чўзди. Тўсатдан томир узилиб кетди-ю, у додлаб ариққа йиқилди. Ношуд ўғлини қутқариш учун

Кўзи қассоб ҳам заводдан чиққан кемадек бўлиб ўзини ариққа ташлаган чоғда Эмин этикдўз қаҳ-қаҳ отиб кулиб юборди.

Яна оқиб кетавердим. Қишлоқ тугаб, дала бошланди. Ғўзаси кўсақлай бошлаган пайкаллар орасидан оққаным сайин, суви ҳар хил шохобчаларга бўлинаётган ариқ тобора саёзлашиб бораверди. Охири, шу ерларда қумга ботиб қопкетмасайдим, дея безиллаб турган пайтимда, мени зўрга судраб бораётган сув бошқа бир ариққа келиб қуйилди. Янги ариқдаги сув ўта лойқа бўлса ҳам, тез оқиши билан менга ёқиб қолди.

Бир оздан кейин ўзга қишлоққа кириб келдик. Бу жойлар негадир кўзимга иссиқ кўриниб кетди.

Навбатдаги шоввада мириқиб шўнғиб олгач, нарироқдаги кўприк устида хомуш ўтирган болага кўзим тушди-ю, довдираганимча жойимда бир лаҳза чирпираб туриб қолдим. Кимни учратганимни айтмасам ҳам сезиб олгандирсиз — ҳа, бу бола ўша эски қадрдоним Акмал қора эди!

Акмал ҳам мени кўриши билан, кўзларига ишонмай, қовоғини бир ишқалаб қўйди. Кейин қувончдан қичқириб юборди:

— Сариқ тўпим! Тўпжоним қайтиб келди!

У сувга эгилдимми ёки мен тўлқин билан сакраб унинг бағрига отилдимми, буниси эсимда йўқ, дўстим «чўлп» этказиб пешонамдан ўпгандан кейингина сал ўзимга келдим.

— Тўпгинам! Сариққина тўпжоним!— дея тинмай такрорларди Акмал юзимни бағрига босиб.

Мен ҳам йиғлабман шекилли, қадрдон ўртоғимнинг кўйлагини шалаббо қилиб юборибман...

Мана, бир ҳафтадан буён яна Акмал қора билан биргамиз. Унинг ёнида бўлиш мен учун нақадар завқли эканини сиз ҳатто тасаввур қилолмайсиз.

Биламан, ичингизда: «Эҳ, нодон тўп, худди бошқалар тепади-ю, Акмал бўлса сени силайдигандек севина-

сан-а», деб турибсиз. Тўғри, Акмал қора ҳам мени тепади, аммо гап бунда эмас. Биринчидан, биз тўплар азалдан тепкиланиш учун яратилганмиз, буни хоҳласак-хоҳламасак тан олишга мажбурмиз. Қолаверса, кимдир сени юрак-юракдан яхши кўришини, сени ҳеч қачон, ҳеч нарсага сотмаслигини доимо ҳис қилиб турсанг, ҳатто унинг тепкиси ҳам кўнглингга оғир ботмас экан.

1984 йил

МИТТИ РОМАН-ФОЖЕА

I қисм

ХОНАДОННИНГ ЕМИРИЛИШИ

Биринчи боб

Узоқ-яқиндаги одамлар иложи борича «Шарқ» ошхонасида овқатланишга ҳаракат қилишади. Чунки бу ердаги таомлар хилма-хил, мазали, энг муҳими — жудаям арзон. Биз ана шу ошхона шифтидаги кандикда яшаймиз.

Одамларнинг феъл-атворига ҳеч тушуниб бўлмайди. Улар очқаган пайтларида ошхонага мунгайиб кириб келишади-ю, қоринлари тўйгач бирдан гердайишиб, ичкиликбозлик қила бошлашади. Бирпасдан кейин қарабсизки, бири чиябўридек увласа, бошқаси қўтосдек бўкириб турибди. Аямнинг айтишича, пашшалар орасидан чиққан пиянисталар ичишни ана шу одамлардан ўрганишган экан.

Арақхўр пашшалардан биттаси — менинг дадам. У ҳар кун кайфи тарақ келиб, аям бечорани дўппослагани-дўппослаган. Уйда тинч кун йўқ. Акамнинг жаҳли чиқиб, бир-икки марта дадам билан айтишиб ҳам қолди.

Лекин қанчалик дағаллиги қўзимасин, дадам менга сираям тихирлик қилмайди. Аксинча, мени бўлар-бўлмасга эркалатаверади. Аммо, аянг пиқиллаб ўтирганда, эркалаш кўнглингга сиғармиди?

Арақ деганлари жуда касофати нарса экан. Соғ-саломат улғайиб олсам, бу лаънатининг яқинига йўламаганим бўлсин-ей!

Бугун кунботарга яқин дадам бечора қадаҳга қуйилган араққа чўкиб кетиб, оламдан ўтди. Аям билан акамга қўшилиб мен ҳам роса йиғладим. Қанчалар жанжалкаш бўлмасин, дадам биз учун ниҳоятда азиз эканлигини шу тобда тушуниб етдим.

— Раҳматли ўзиям кейинги пайтда ҳаддидан ошиб кетувди, — куйиниб таъна қилди аям. — Авваллари арақ юқи идишларни ялаб юрарди. Бора-бора қадаҳларга одамлардан олдинроқ тумшук суқадиган бўлди.

Кейин у содда пашшаларин йўлдан оздираётган пияниста одамларни бўралаб қаргай кетди.

Умримда бир марта бўлса ҳам катталарга ақл ўргатгим келиб, «бу одамлардан узоқроққа кўчиб кетиш керак», дея гап қистирдим.

— Бу жой бизники! — бирдан ўдағайлаб берди акам. — Улар бутун бир бинони сурбетлик билан эгаллаб бизни кандикка тиқиб қўйишди. Аксинча, одамларнинг гашига тегиб, у келгиндиларни бу ердан бездиришимиз керак.

Ҳақиқатанам, мен туғилмасдан анча илгари ошхонада фақат пашшаларгина яшашар экан. Бу ерга даставвал ошпазлар бостириб киришибди, кейин хўрандалар келадиган бўлишибди.

— Уларни ҳайдаб бўлсиз, — дедим акамга. — Ишқилиб ўзимизни тирқиратиб қолишмаса бўлгани.

Акам «қисматда борини кўрамиз», дея бепарво қўл силтади.

Акамдан «қисмат нима», деб сўраган эдим, ўқрайиб туриб: «Энанг!» деди. Демак акамнинг бояги гапини «энамизни кўрамиз», деб тушуниш керак бўлади.

Дадамнинг вафот этганига ҳали кўп бўлмай, уйимизга совчилар кириб келишди. Нонвойхонадаги тан-дир ёнида яшайдиган қари Пашша аямни ёқтириб қолганмиш. Унинг кампирини бир яллаци Қурбақа кап отиб қўйганини эшитгандай бўлувдим.

— Уша уятсиз чолни бошимга ураманми,— деди аям.— Унга тул қолган биронта Итпашшани топинглар. Аямнинг сурбет совчиларга бошлаб жавоб қайтарганини кўриб, жуда завқланиб кетдим.

Совчиларни эндигина кузатиб турган эдик, акамнинг Лайзон исмли ўртоғи гандирақлаб хонага кириб келдию, гурсиллаганича ерга йиқилди. Аям уни қаноти билан елпиб туриб, нима воқеа бўлганини сўради. Лайзон қисқа-қисқа нафас оларкан, узук-юлуқ қилиб тушунтира бошлади.

Унинг айтишига қараганда, акам ўз ўртоқларини йиғиб, сурбет одамларга қарши жангга бошлабди. Аввалига одамлар бу хуружларга парво қилмагандек кўринишибди. Кейин оқ кийимли киши келиб пашшалар устидан аллақандай сассиқ дорн пуркаб юборибди.

— Шерикларим тутдай тўкилиб қолишди,— ҳансираганича алам билан ингради Лайзон.— Бу одамзот деган охири ҳаммамизни битта қўймай қириб ташлайди.

Лайзон қанотларини қаттиқ зириллатди-ю, оёғи осмондан бўлганича миқ этмай қолди. Акамнинг ўлганини билиб, аям беҳуш йиқилди. Мен: «Ака, акажоним!» деб йиғлаганимча ташқарига отилдим. Учиб борарканман, Лайзоннинг сўнги гапи қулогим остида қайта жарангларди: «Бу одамзот дегани охири ҳаммамизни битта қўймай қириб ташлайди... Битта қўймай қириб ташлайди! Қириб ташлайди!!!»

Ё дадамдек пияниста, ё акамга ўхшаган уришқоқ бўлиб кетишимдан чўчиди шекилли, аям ошхонада оврақатланишимга рухсат бермай қўйди. У қорин тўйдир-риш учун мени бошқа жойларга бошлаб борадиган бўлиб қолди.

Кеча тушга яқин иккаламиз итялоққа бориб қўндик. Балки сиз итдан нима ҳам ортарди, дерсиз. Ювилмаган идиш борки, у ерда биз ғарибларга яраша овқат топиллади. Кекса пашшалар айтгандек, ҳали ҳеч ким ювилган итялоқни кўриш шарафига муяссар бўлмаган. Шу туфайли ҳеч бир жойдан овқат топилмаган пайтда, узок ўтирмай ё итялоқни, ё бўлмаса бет-қўли шатмоқ болани ахтариб қоламиз.

Хуллас, аям иккаламиз итялоққа тушиб олиб, бошқа пашшалар билан эш-қўш тирикчилик қила бошладик. Биров-бировга халақит бермай, ҳар ким топганини таламон қилиб турган вақтда қандайдир бефаросат одам устимиздан ювинди қуйиб юборса бўладими. Йириклар «ахир бу миттиларнинг ҳам жони бор-ку», деб ўйлашмайдиям... Қочган қочиб қолди, қочолмаган ювинди ҳисобида Олапарга ем бўпкетди.

Оҳ, шўрли аягинам! Ҳозир у ўша итваччанинг ошқозонида сузиб юргандир!

Уйга қайтиб келишим билан юрагимни негадир ваҳим босди. Ҳувиллаган хонада тун бўйи мижжа қоқмай ўтириб чиқдим. Кўзим юмилди дегунча тушимга Олапарнинг тишлари киради-ю, бирдан сесканиб кетаман.

Шу дамда мендан дунёдаги энг даҳшатли нарса нима, деб сўрашса, «ёлғизлик», дея жавоб қилган бўлардим.

ДАРБАДАРЛИҚДА

Биринчи боб

Поччам билан опам келиб, мени ўз хонадонларига олиб кетишди. Бу — дарбадарликнинг бошланиши эди, холос...

Опамлар бир бадавлат одамнинг данғиллама уйидаги қимматбаҳо жавон ортида туришаркан. Хонага кириб, оғзим ланг очилиб қолди. Деворнинг эшик ва деразадан бошқа ҳамма жойига гиламлар қоқилган, шифтдаги нақшлар кўзни қамаштиради, идиш-товоқдан тортиб қошиқ-чўмичгача — бари ялт-юлт қилади.

Борган куним катта зиёфатнинг устидан чиқиб қолибман. Уша бадавлат одам кенжа ўғлининг туғилган кунини нишонлаш баҳонасида ўз улфатларини йиғиб, катта исрофгарчиликлар қилаётган экан. Дастурхонда оймомодан бошқа ҳамма нарса бор денг.

Поччамнинг қари бувиси билан бирга гулдор пиёладаги мураббога бориб кўндик. Ўзиям мураббомисан мураббо бўлган экан, маза қилиб ялай кетдик.

Бир пайт кайфи ошиб қолган одамлардан биттаси ҳайқирганича столга муштлади-ю, мураббомизни қўққисдан ағдариб юборди. Қочаман деб, бошимни қалампирдонга уриб олдим. Мен-ку анча осон қутулдим, лекин поччамнинг бувиси мураббога аралашиб кетиб, димиқиб ўлди. Одамлар унга ачинишмади ҳам.

Негаям ачинишсин? Ахир улар бизни ўлгудек ёмон кўришади, касаллик юктирувчи ирkitлар, деб ижирганишади.

Бу воқеадан кейин поччам «ҳе, ўша пойи қадамингдан ўргилдим», дегандек менга совуқ қарайдиган бўлиб қолди. На илож, ўқрайса ўқрайиб юраверсин. Энди поччадан кўрқиш етмай турувди менга.

Дод-войни эшитиб, зинғиллаганимча ташқарига чиқдим. Чиқиб қарасам, опам бечора устига алланарса суртиб қўйилган қоғозга кўниб олиб, зириллаб турибди. У жон-жаҳди билан тинмай қанот қоқар, лекин харчанд чиранмасин, оёқларини қоғоздан узиб ололмасди.

Шу чоғда қаёқдандир поччам келиб қолди. Ҳалиги қоғоз атрофида бир-икки айланиб чиқиб, тумтайганича менинг ёнимга кўнди.

— Одамлар бизга қарши елим дори ишлатишяпти,— деди у.— Опангни каллаварамсан, десам жаҳли чиқиб, айюҳаннос соларди. Мана ўзинг кўриб турибсан, агар эси бўлса, келиб-келиб шу ерга кўнармиди!

Опамга ёрдам бериш учун эндигина кўзғалмоқчи бўлувдим, поччам шоша-пиша йўлимни тўсди.

— Нима, жонингдан тўйдингми, тирранча?

У шундай дея мени қанотлари орасига маҳкам қисиб олди, «Кўйворинг мени, кўйворинг!» деб ҳар қанча типирчиламай, ушлаб тураверди. Опамга раҳмим келиб, кўзларимдан ёш тирқирай бошлади.

— Ўзингни ўйласанг-чи, ука,— мени тинчлантиришга уринарди поччам.— Опанг энди пешанасига ёзилганини кўради.

У сўзини тамом қилмай туриб, шўрпешана опам елимга бутунлай қоришиб кетди. Поччам ниҳоят мени кўйиб юбориб, хомуш туриб қолди.

— Мен ҳақимда ёмон ўйламагин,— кўзимга қарамай аста гапирди у.— Опангга ёрдам беришим мумкин эди. Лекин унда сеvimли поччангдан ҳам айрилиб қолган бўлардинг.

«Sevimли» эмиш! Хуллас, куним шу кўрқоққа қолди.

Учинчи боб

Ҳовлидаги Тўрткўзнинг улиганини эшитиб, сўлак-тумшуқ Олапарга ем бўлган раҳматли аям беихтиёр эсимга тушиб кетди. Дераза тоқчасидаги телефонга қўниб олиб, ҳўнг-ҳўнг йиғлай бошладим. Агар меҳрибон аяжоним тирик бўлганида мен ҳозиргидек оч-наҳор ўтирармидим.

Эшик тирқишидан кириб келган поччам йиғлаётганимни кўриб, телефон ёнидаги қалин китоб устига қўнди-да, «нега хуноб бўляпсан», деб сўради. Мен гапни чўзиб ўтирмай, қорним очганлигини айтдим.

— Жудаям лаллайган бола экансан!— койиб берди поччам.— Шуни эсдан чиқармагинки, яхшилаб қидирилса, туюдек жойдан куядек ушоқ ҳаммавақт топилади. Ушоқнинг ўзи пашшани ахтариб келганини ҳали ҳеч ким кўрмаган. Ваҳоланки, сен тенгилар...

Яна нималар демоқчи бўлувдийкин — буни биргина поччамнинг ўзи билади. Унинг насиҳати чала қолди. Хонада ивирсиб юрган кампир қўлидаги чарм шалпилдоқни бир силтади-ю, поччамни китобга паққос чаплаб қўйди. Ҳозиргина кеккайиб ваъз айтаётган пашшанинг бирдан чалпакка айланиб қолганини кўриб, кўнглим баттар бузилиб кетди.

Шунда ўйлаб қолдим — поччам-ку, бари бир ўлар экан, ўшанда опамга ёрдам бериб, у билан бирга елимга қоришиб кетаверса бўлмасмиди? Тўғри, бир неча кун олдинроқ ўларди, лекин ўзидан яхши ном қолдирарди. Унинг бу ишини бошқа пашшалар узоқ вақтгача бир-бирларига гапириб юришмасмиди?

...Бу оламда ҳеч кимим қолмади.

Тўртинчи боб

Ҳақиқий дарбадарлик бошланди. Қўп жойларда бўлдим. Аҳволингни сўраб, дарддош бўладиганлардан

кўра, сени ноҳақ дўппослаб ёки беаёв масхаралаб, ўз кўнглини хушлайдиганлар тоифаси кўпроқ экан.

Бир куни санғиб юриб, ўзимдан нича ёшроқ Пашшаой билан танишиб қолдим. У бошпанасиз етимча эканимни эшитиб, жудаям хафа бўлиб кетди. Умрим бино бўлиб бунақанги раҳмдил қизни кўрмаган эдим. Раҳмдиллар олижаноб бўлишади деганлари тўғри экан, у мени меҳмондорчиликка таклиф этди.

Оч бўлганим учун уялиб ўтирмадим, унга эргашиб қассобхонага кириб бордим.

— Биз ҳў илгакнинг тепасидаги тешикда турамиз,— деди Пашшаой.— Хоҳласанг, аввал шу ерда бир гўштхўрлик қилиб олайлик. Кейин уйимизни кўрсатаман.

Эндигина гўштга бориб қўнган эдик, орқамиздан дириллаганича бир Қовоғари келиб қолди. Мен зўр бериб қассобнинг бурни атрофида айлана бошладим. Чунки одамлар бу пасткаш ариларни ўзларининг муқаддас бурунларига ҳеч қачон яқин йўлатишмайди.

Мен-ку устамонлик билан қутулиб қолдим. Аммо шўрлик Пашшаой лаънати Қовоғарининг чангалига тушди. Олижаноблар содда бўлишади деган гап ҳам тўғри экан.

Донолар айтганидек, бу дунёда истаганча душман орттириш мумкин-у, аммо дўст топиш жуда мушкул. Мен зўрға битта дўст топганимда, шу заҳотиёқ ундан айрилиб қолдим. Эҳ!..

Шу пайт жангари акамнинг қачонлардир айтган гапи ёдимга тушди. «Қисматда борини кўрамиз», деган ёди у. Қизиқ!..

ХОТИМА

Мен бу «роман»ни бир бахтсиз Пашшанинг чўнтагидан топилган ёндафтарчадаги эсдаликлар асосида ёздим.

Мусибат ҳақида гапириш қанчалар оғир бўлмасин, ахборотингиз учун яна бир нарсани айтиб қўйишим шарт: ўша дарбадар Пашша 1978 йилнинг саккизинчи августида мен тановул қилиб турган қайноқ шўрвага тушиб, фожеали ҳалок бўлди...

1978 йил

АТРОФИМИЗДАГИ ҚИЗИҚЧИЛАР

ЮМОРИСТИК ТУРҚУМ

КУЧУКНИНГ ҲИҚОЯСИ

Уртоғинг ярамасроқ бўлса, орани очиқ қилиб қўйиш осон — пайт пойлаб туриб, унга итқитилган суякни олиб қочсанг бас, сен билан бир умрга салом-аликни йиғиштириб қўя қолади. Лекин ўз туғишган опанг бўлмагур чиқса, вов-вов, бундан қутулишининг иложи йўқ экан.

Дарди бедаво-да шу опам. Менга ҳеч кун бермайди. Сал-пал эсимда бор, жишлик пайтимизда ҳам аямни аввал у эмарди. Аслида ёнма-ён эмсак дуруст иш бўларди-ю, аммо бунга кўнмасди у ярамас. Кўпинча очлигимча ухлаб қолардим.

Мана, занжирга боғлансак боғлангудек бўп қолдик. Биз тенгилар аллақачон алоҳида итялоқ қилишиб, одамларнинг уйини пойлашяпти. Уларга қараб ҳавасинг келади. Лекин, опамнинг ҳалиям эси кирмаяпти. Вой, унинг очкўзлиги! Вой, унинг жирракилиги!

Гапини қаранг, «қиз боламан, шунинг учун идишни мен тозалашим керак», дейди. Ўзингиз ҳам тушуниб тургандирсиз, идишни тозалаш, бу — итялоқдаги ювиндини пок-покиза ялаб қўйиш деган гап.

Дастурхон қоқилиши билан қолган-қотган нонларга ҳам биринчи бўлиб у киши чанг соладилар. «Ҳей, уятсиз, энди буёғини менга қўйиб бер-да», десам, «ўғил боласан-ку, сен суякни ҳам ғажийверасан», деб сурбетларча кавшанишга тушади. Ҳеч бўлмаса, улгуржироқ суяк тегиб турса ҳам майлийти. Қаёқда дейсиз, ҳозирги қассоблар жуда ноинсоф бўлиб кетишган, гўштга дурустроқ суяк ҳам қўшишмайди.

Уф-ф, жуда ҳайрон бўпқолдим-да. Ё уйдан шартта

бош олиб кетворсаммикан? Бунақа опа билан, масалан, сиз бир кун ҳам яшолмаган бўлардингиз...

Мана, азбаройи қорним очганидан бармоғимни сўри-и-б ўтирибман. Опам бўлса, маза қилиб идиш тозалаяпти. Бир нарса деяй десам, яна қиз болалигини пеш қилади. Ҳе, сурбет бўлмай кет!

...Ишқилиб, сен укангни хафа қилмаяпсанми, қизалоқ?

ҚАРҒАНИНГ ҲИКОЯСИ

Қағ-ғ! Ишлар чатағ-ғ! Қағ-ғ! Қа-а-ғ-ғ!!!

Ҳой, аҳволимни сўраб нима қиласан? Ургилдим сендақанги меҳрибондан. Нима, айтганим билан ярим дардимни тортишиб берармидинг?

Қағ-ғ! Қа-а-ағ-ғ!!! Вой, аблағ-ғ! Биқинимни еди-ку бу аблаҳ Қорамош.

Мабодо, сеники эмасми ўша юмдалоғич махлуқ? Ҳалиги қора Мушукни айтаман-да. Бу бефаросатни авваллариям ёмон кўрардим. Боя ўрикнинг шохида қиров ялаб турсам, барака топгур Лайчавой уни зинғиллатганича қувиб ўтиб қолди.

Ана энди Қорамошнинг ҳолини томоша қил: кўрқувдан жунлари тиккайиб, кўзлари ола-кула бўп кетибди. Қочиб бориб, ўзини бостирманинг остига урди. У ерга бир уюм хазон тўплаб қўйилган, ивитиб қўйга бериб туришади. Қорамош бора солиб, худди ўша хазоннинг ичига кириб кетди. Дарахтнинг устидан кўриб турмасам экан!

Қарасам, Лайчавой гарангсиганича ивирсиб қолди. Бу ишга шахсан ўзим аралашмасам бўлмайдигандек кўринди. Бориб, ундан нарироққа қўндим-у, гўё ҳеч нарсадан хабарим йўқдек бепарво сўрадим:

— Хў-ў-ш... бу ерда нима гап бўляпти ўзи?— дедим.

— Мушукни шу жойда йўқотиб қўйдим, — деб акиллади Лайча.— Ўша хумпарни ушлаб, шолчақоқди

қилишим керак. Тутиб думини юлмасам, ит эмасман, деб қасам ичиб қўйганман.

— Фаросат билан айтганда, биров билан ўчакишиш умуман яхши эмас,— дедим мен гердайиб.— Минг афсуски, оғзинга қалтисроқ сўз олиб қўйибсан. Энди «ит» деган табаррук номни астойдил ҳимоя қилишингга тўғри келади. Шундай экан, сен паҳлавон...

Гапни ортиқча чўзганим Лайчага ёқмади шекилли сўзимни шартта бўлиб, «Қорамош қаерга беркинганини кўрдингми, йўқми?» дея ириллаб берди.

— Кўришга-ку кўрмадим-а,— дедим ҳамон паст тушмай,— лекин, фаросат билан иш қилинса, калавининг учини топиш мумкин. Яъни Қорамош каламуш эмаски, кавакка кириб кетса. Агар янглишмасам, хазоннинг ичига беркинган бўлиши эҳтимолдан ҳоли эмас.

Ҳали гапимни тугатганим йўқ эдики, Қорамош хазоннинг орасидан ўқдек сапчиб чиқиб устимга отилди. Лайчавой ҳам, мен ҳам ўзимизни ўнглашга улгуролмай қолдик. У баттол: «Мана сенга, чақимчи!» деди-ю, биқинимга бир тирноқ уриб, ёнимдан ўтиб кетди. Юлинган патларимни тўзитиб, зўр-базўр ҳавога кўтарилдим. Лайча уни яна қувишга тушди.

Вой, биқингинам-ей! Урикнинг шохида жимгина ўтираверсам бўлмасмиди? Нима қилардим бировларнинг ишига аралашиб? Бошқаларга ўзимни ақллироқ кўрсатгим келувди-да. Эҳ, пишмаган калла!

...Чақимчилик ёмон нарса дейсанми? Ақл ўргатмоқчимисан, ука? Бор, йўлингдан қолма. Фаросат билан айтганда, шахсан менга дарс беришга ҳали ёшлик қиласан. Қағ-ғ!!!

ЧУЧҚАНИНГ ҲИКОЯСИ

Хур... хур... хур-р-сандчилик яхши нарса-да. Кеча балчиққа юмалаб, роса ўйнабман денг. Кейин маза қилиб ахлат титкиладим. Дадам аҳволимни кўриб,

«сендан ҳақиқий Чўчқа чиқади», дея елкамга бир уриб қўйди.

Сизнинг фикрингиз қанақалигини билмайман-у, мен доим: «Агар дунёда балчиқ деган нарса бўлмаса, яшашнинг биттаям қизиғи қолмаса керак», деб юрман. Афсуски, баъзилар бунга тушунмайди. Масалан, қўшнимиз қора Совлиқ эсли-ҳушли ҳайвон бўлатуриб, балчиқни ҳурмат қилмайди-я.

Утган куни унинг ўғли билан биргалашиб ўйнагани чиқдик. Қарасам, Қўзичоқ тушмагур тўғри майсазорга қараб кетяпти. Биламан, уёқда ажриқдан бошқа ҳеч вақо йўқ.

— Ҳў, латгабош, буёққа юр,— деб қичқирдим унга.— Жуда ажойиб жой бор, юмаланиб-юмаланиб ўйнаймиз. Қани, юр-чи орқамдан. Уни ўша ҳузурижон Сассиққўлга бошлаб бордим. Борибоқ, ўзимни балчиққа отдим. «Ке, менга ўхшаб бир яйра», дедим Қўзичоққа. У оз-моз иккиланиб туриб, секин балчиққа тушди.

— Қўрқма,— деб далда бердим унга. Кейин тумшуғини балчиққа тиқиб, унинг ҳавасини келтирдим.— Қани, сен ҳам шунақа қил-чи.

Қўзичоқ тумшуғини балчиққа тиқди-ю, дарров бошини кўтариб афтини буриштирганича лой туфлай бошлади.

— Э-э, ютвормайсанми!— дедим ғашим келиб.

Қўзичоқ менга ёмон кўз билан ўқрайиб қўйиб, индамасдан уйига жўнаб қолди. Шу-шу, мендан жуда хафа. Эшитишимга қараганда, уйига борганидан кейин пўстинингни расво қилибсан, деб аяси роса таъзирини берибди. Бунини эшитиб, Қўзичоққа жуда раҳмим келди.

Қўзичоқ-ку ёш, лекин кап-катта қора Совлиқ балчиқнинг қадрига етмагани қизиқ.

Э, менга нима? Қимки яшашни билмабди, ўзига қийин. Мен бўлсам, бугун ҳам, эртага ҳам балчиққа

юмалайвераман. Ишқилиб, тоза юрмасам бўлгани. Шундагина ҳақиқий Чўчқа бўлиб етишаман.

...Ҳа, йўл бўлсин? Оқсойга дейсанми? Ие, гўр бола экансан-ку, сойда чўмилиб нима ҳузур қиласан? Юр, Сассиққўлга борамиз. Сен ҳам бир маза қилсанг-чи.

БУЗОҚНИНГ ҲИКОЯСИ

Чиндан ҳам синчков бўлсангиз, менга дунёдаги энг фаросатсиз ҳайвоннинг номини айтиб беринг-чи? Йўқ, Эшак эмас. Тополмадингиз. Энг бефаросат махлуқ, бу — Туя. Ҳа-да!

Масалан, қўшнимиз Нортуюни олайлик. Исмин Тарғил эканлигини унга кунига ўн марталаб уқдираман. У бўлса, бари-бир Қашқа деб чақираверади. Ҳозир ҳам ёнидан ўтиб бораётсам, «Йўл бўлсин, Қашқавой?» деб яна жигимга тегди.

Алам қиладиган жойи шундаки, шу тобда ўзим ўша муттаҳам Қашқани ахтариб юрибман. Қўлимга тушгудек бўлса, уни янаям қашқароқ қилиб қўйишим турган гап. Негаки, у менинг ризқимни қийгани қийган.

Аслида Нортуюнинг адаштирганича бор. Қашқа иккаламиз бир-биримизга жуда ўхшаб кетамиз. Қоронғи тушган пайтда ҳатто оналаримиз ҳам кўпинча бизни фарқломай қолишади. Ярамас Қашқа худди мана шундан фойдаланиб, мен ухлаб ётган чоғимда онамни эмиб қочади.

Аввалига уни бир-икки марта яхшиликча огоҳлантирдим. Кейин бир биқинкаш қипқўйдим. Безбет ўшанда ҳам пинагини бузмайди денг. Жирилламай, сен ҳам менинг онамни эмаверсанг-чи, дейди-я. Зап аҳмоқни топибсан-да, дедим унга. Очигини айтсам, унинг қилтириқдай бир онаси бор, эрталабдан кечгача, эмганингдаям, сўрган сутинг чап ичакка юқ бўлмайди. Менинг онам бўлса, жуда тўлишган, елинлари лорсиллаб ётибди.

Хуллас, бугун ҳам узоқроқ ухлаб қолган эканман, уйғониб қарасам, Қашқа онамни яна эмиб қочибди. Хунобим ошиб кетди. Ҳар қандай сабр-тоқатнинг ҳам чегараси бўлади, етар энди. Уни қаердан бўлмасин топиб, уч-тўрт каллалаб ташламасам, мен ҳам юрган эканман.

...Бузоқнинг қочгани сомонхонагача, дейсанми? Гапингда жон бор, ошнавой. Қани, бир сомонхонага бориб кўрай-чи.

ТУЛҚИЧАНИНГ ҲИҚОЯСИ

Биз тулқилар ҳақида гап кетгудек бўлса, одамлар исмимининг олдига албатта «айёр» сўзини қўшиб айтишади. Бу инсофдан эмас, менимча. Айёрлик билан уйдабуронликнинг фарқига бориш керак. Тадбиркор бўлмасанг, яшаш қийин.

Ке, бошингни айлантириб ўтирмай, яқинда юз берган бир воқеани сенга эртак қилай. Шунга қараб, кимлигимизни ўзинг тушуниб оларсан.

Бундан ўн кунча олдин аям иккаламиз товуқхонада қўлга тушдик. Энди бизни ўлдиришади деб ўйлаб, жуда-жуда қўрқиб кетдим. Аям бечора ҳам дағ-дағ қалтирай бошлади. Гўё «боламда айб йўқ, нима қилсаларинг мени қилинглар», деяётгандек мени олдинги оёқлари орасига қисиб, бошимни жағи билан тўсиб олди.

Қоровул чол аллақандай матаҳни ёйганини кўрдиму, унинг нияти нималигини англаб етгунимча бирдан кўз олдимни зулмат қоплади. «Одамлар бизни шолчага ўраб олишди», дея чинқирди аям, сўнг жон-жаҳди билан потирлай кетди. Мен ҳам бўш келмадим. Аммо одамлар аллақачоноқ устимизга миниб олишганди.

Кучли панжа шолча аралаш бўйнимдан қисди. Нафасим бўғилиб, хириллай бошладим... Кейин нима бўлганини билмайман.

Бир маҳал кўзимни очсам, аям иккаламиз ариқча

ёқасидаги толга боғланиб турибмиз. Бўйнимизда итларникига ўхшаган пишиқ занжир. Қизиқ, бизни нима қилишмоқчи ўзи?

Пича фурсат ўтгач, қоровул чол чети синиқ косада ачиганроқ бўтқа олиб келиб, олдимизга қўйиб кетди. Чол узоқлашиши биланоқ таомни шошилич равишда искай бошлаган эдимки, аям тумшугимга битта тушириб қолди.

— Ема! Нафсингни тий, аҳмоқ!— деди.

— Нега емас эканман?— дея зарда билан сўрадим мен.— Қорним аллақачон ҳуштак чалапти.

— Бизга ҳозир текин овқат керакмас,— деб тушунтирди аям.— Озодлик керак бизга!

Кейин бошимни силаб туриб, ўйлаб қўйган режасини гапириб берди, нима қилишимиз лозимлигини ётиги билан уқдирди. Шунда мен яланиб, яна минғирладим:

— Ҳеч бўлмаса, сув ичсам майлими? Тилим танглайимга ёпишиб қоляпти.

— Сувни ичсак бўлади, чунки камайгани билинмайди,— деди аям ва ариқча томонга ютоқиб қараб қўйди.— Фақат кечқурун, ҳамма ухлаганда ичамиз. Сабр қил, эсликкинам.

Ниҳоят мен орзиқиб кутган вақт келди, тунда маза қилиб сув ичдим. Бунинг устига, пайт пойлаб туриб, ариқчада қуриллаб юрган бақалардан уч-тўрттасини тутиб едик.

Кунлар шундай ўтаверди, кундузлари туз тотмасдан сулайиб ётамиз, кечқурун оз-моз тирикчилик қилиб оламиз. Ҳеч нарса тамадди қилмаётганимиз, ҳатто сув ҳам ичмаётганимиздан одамлар ҳайрон.

— Буларни шолчага ўраб босган пайтингизда қовурғаларини синдирганга ўхшайсиз,— деди товуқбоқар кампир қоровул чолга қараб.— Тўрт кундан бери нонсувга қарамай ётишибди-я. Ишқилиб, тирикми ўзлари?

— Улишмайди,— деб тўнғиллади чол.— Боласиниям катта қилволсам, улардан иккита телпак чиқади.

Бешинчи куни аям менга тайнлади:

— Иложи борича нафас олаётганингни сездирмай ёт бугун. Тепишсаям гинг дема. Чида!

Шу тариқа миқ этмай ётавердик. Бир маҳал қадам товуши эшитилди. Кўзимни қия очиб қарасам, кампир яна овқат олиб келяпти. У тепамизда тўхталиб, бизга диққат билан тикилиб турди, кейин эгилиб, мени бир-икки силтаб кўрди.

— Уф!— овқатни кетга қўйиб, чуқур ҳомуза тортиди у.— Бу шўрликларнинг уволига қолдик.

Шундай дея бўйнимиздаги занжирни ечиб ташлаб, индамай нари кетди.

— Энди қочамизми? — тоқатсизлана бошладим мен.— Вақтида қочиб қолмасак, қайтиб келиб бошқатдан занжирга солишмасин.

— Жим!— кўзини хиёл очиб шивирлади аям.— Чол дарвоза тарафда юрибди. Яна озгина сабр қил, эслик-кинам.

Чол очиқ турган дарвоза олдида анча ивирсиб юрди. Кейин уйчаси ёнига бориб, у ердан обдастани олди-да, ҳовуз тарафга қараб кета бошлади.

— Энди қочсак бўлади. Тур!— ниҳоят қатъий оҳангда буюрди аям.

Мен ўрнимдан кўзғалаётиб, чети синиқ косадаги овқатдан боплаб бир ялаб олдим. Аям эса атрофимизда бемалол сайр қилиб юрган товуқлардан биттасини аллақачон тумшуғига қистириб улгурган эди.

Қийинчиликларга чидаганимиз яхши бўлди. Мана, занжирдан қутулиб, ўйнаб юрибмиз. Нақ ажалнинг панжасидан омон чиқдик-да, ўзиям.

...Қани, биродар, айтган гапларимни ақл тарозисига солиб кўргин-чи. Сенингча бу айёрликми ёки тадбир-корликми? Балки, тамоман бўлак нарсадир?

Бунча хомушсан, дейсанми? Наҳот хафага ўхшаб кўринаётган бўлсам? Бу шунчаки қорнимнинг очлигидан... ёки Тўнғиз билан «аҳмоқ-аҳмоқ» ўйнайвериб, чарчаганимдан бўлса керак.

Қанақа ўйин бу деганинг нимаси? Ростданам, ҳеч ўйнаб кўрмаганмисан? Ҳаётдан тўрт қарич орқада қолибсан-ку, хих-хих-хи.

Тўғрисини айтганда, бу ўйинни ўзим ҳам бугун ўргандим. Агар карамларим бўлмаганда, ким билади дейсан, ҳалиям ўрганолмай юрармидим...

Хуллас, инда ётавериб, жуда зерикиб кетдим. Бунинг устига бундоқ тимирскилаб кўрсам, омборчамда тишга илинадиган нарса қолмабди. Пича тамадди қилволиш, баҳонада оёқнинг чигалини ҳам ёзиш мақсадда чакалакка чиқдим.

Бир вақт қарасам, ҳў анави йўлдан эшак арава кетиб боряпти. Четаннинг¹ ичи лиқ тўла карам. Оғзим сувлашиб, жиғилдоним ликиллай бошлади. Одамларда «омадинг юришса — кўмирингдан тилло, эшагингдан мулло чиқади», деган мақол борлигини бувимдан эшитганман. Мениям бир омадим келди-ю, гилдирак чуқурчага тушиб арава силкинган чоғда катта-катта иккита карам четаннинг устидан учиб кетди. Мудраб бораётган аравакаш буни сезмай қолди.

Карамларни кўздан панароқ жойга бирин-кетин думалатиб келиб, ейишни қайсинисидан бошласам экан, деб тараддудланиб турган эдим, Ишкамба лақабли қориндор Тўнғиз инқиллаганича қаршимдан чиқиб келди.

— Ингқ, ингқ, карам муборак бўлсин, Қуёнпол-

¹ Четан — хивичдан тўқилган кажава, арава четига доира шаклида тиклаб қўйилади.

вон,— деди у олдимга янаям яқинлашиб.— Қаёқдан эшлаштирдинг буларни?

Ишкамбанинг менга бундақа дўстона муомала қилганини сира кўрмагандим, бирдан эриб кетдим.

— Топдик-да энди,— деб жавоб қилдим тиржайиб.

— Жудаям ажойибсан-да, ука,— дея карамларга тикилганича мени мақтай кетди у.— Биламан сен шов-возни, мен билан «аҳмоқ-аҳмоқ» ўйнашни мўлжаллаб турибсан, ингқ. Ишкамба акангни эрмак қилиб, бир йирамоқчисан-да, а?

Бунинг қанақа ўйинлигини сўраган эдим, кекса Тўнғиз «била туриб, мени калака қиляпсан», деб аввалига сал ранжиган бўлди, кейин шошмасдан тушунтира бошлади. Унинг айтишича, бу ўйинда икки ҳайвон қатнашаркан, бири овқат еб турганида иккинчиси «аҳмоқ кавшанди-ё, аҳмоқ кавшанди-ё», дея уни масхаралаганча атрофида ирғишлаб юраркан.

Жуда қизиқ ўйин, тўғрими? Мен ўтирмай ўйинда иштирок этишга тезда рози бўлдим. Ишкамба «ғирс-ғирс» қилиб карамни ейишга киришди, мен унинг атрофида сакраб, «аҳмоқ кавшандиё», деб қичқира кетдим. Шу десанг, мазах қилавериб томоғим, ирғишлайвериб оёғим оғрий бошлади.

Ишкамба иккала карамни пок-покиза тушириб бўлгач, «ўзингдан-ўзинг намунча шаталоқ отасан, ҳў, ғилай», дея менга ўқрайиб қаради. Мен яна пича «аҳмоқ-аҳмоқ» ўйнайлик, деб илтимос қилган эдим, у «ингқ-ингқ, ўзинг аҳмоқсан», деганича келган томонига қараб жўнади. Ортиқча аҳмоқ қилганимдан хафа бўлди шекилли.

...Менга бунақа масхараомуз илжаймагин-да, ошна? Нима, Тўнғизни болаганимга ишонмаяпсанми?

От — дадам, Эшак — аям. Йўқ-йўқ, адашиб кетдим. Эшак — дадам, От — аям. Ҳа, дадам — Эшак. Шунинг учун мен Хачирман. Агар дадам ҳам от бўлганда, мен тойчоқ бўлиб туғилардим. Ё аксинча, аям ҳам эшак бўлганда эди, ҳозир қаршиниғизда мен эмас, кетворган бир хўтик турарди.

Иложи борича ё тойчоқ, ё хўтик бўлиб туғилган яхши экан. Хачирлик нималигини хачир бўлган билади. Менга жуда қийин. Ййловга чиқсам, бир томонда аям кишнай бошлайди, бир томонда дадам ҳанграб қолади. Аямнинг кетидан чопай десам, унга етиб юролмайман. Дадамга эргашай десам, майда қадамлиги жонимга тегиб кетади. Бор-е, дейман-у, ўзим бошқа томонга қараб баҳоли қудрат чопиб кетаман. Тўрғайлар хуштак чалганларича орқамдан эрмаклаб қолишади.

Оёқларимга қараб, пакана бўлсам ҳам, ҳар ҳолда аямга тортган эканман, деб юрардим. Тунов кун булоқда ўз аксимни кўриб, бу фикримдан қайтдим. Тумшугим ва қулоқларим худди эшакникига... кечирасиз, даданикига ўхшар экан. Турхатим ҳам иккиёқлама эканлигини билиб, ичкиб кетдим. Хуллас, на тойчоқман, на хўтик. Катта бўлганимдан кейин ҳам одамлар мени отдек чоптиришиб, эшакдай ишлатишса керак.

Буларни қўйиб турайлик, муҳимроқ бошқа бир масала бор. Кўпдан бери бошим қотиб юрибди — кишнасаммикан, ҳанграсаммикан? Кишнаганим билан бари бир мени ҳеч ким тулпор демайди. Борди-ю, ҳанграсам, унда чала эшак бўпқоламан. Менимча, кишнаган ва ҳанграганга ўхшаганроқ овоз топганим маъқул.

...Хў, акаси бўйидан! Сен шу масалада менга дурустроқ маслаҳат беролмайсанми?

Одамлар мени ўғри дейишади. Шуям гап бўлди-ю! Нима, бошқа қушлардан бойиб кетган жойим борми? Қўпчилик қатори тирикчилик қилиб юрибман-да. Ўзим-га керагидан ортқроқ нарсани ўмарган бўлсам, тешиб чиқсин.

Фараз қилайликки, ёғлиққина сузма қатиқни қурит қилишиб, офтобга териб қўйишган. Теваракда ҳеч ким йўқ. Масалан, сиз ўша қуритлардан бир-иккитасини тотиб кўрмасидингиз? Фақат, олифтагарчилик қилмай, тўғрисини гапиринг.

Ёки томга ёйиб қўйилган ёнғоққа дуч келиб қолдингиз дейлик. Нега энди ундан уч-тўртта чақиб кўрмаслик керак экан? Биладан, шахсан сиз қоринни ҳам тўйдирасиз, чўнтакка ҳам урасиз. Мен бечорада ҳатто биттагина чўнтак ҳам йўқ.

Энди тухум масаласига келсак, қушларнинг тухумини қасддан ўғирлайди десангиз, мени тўғри тушунмас экансиз. Бировлар ҳақида ўйламай-нетмай бўлмагур гапларни гапириб юриш яхши эмас. Сиздақангиларни ғийбатчи дейишади.

Ўзингиз биласиз, мен ашулачиман. Ашулачи бўлгандаям майна-сайналарга ўхшаган хашаки яллачилардан эмасман. Теракнинг учига қўнволиб шақиллашни бошлаб юборсам, овозим етти маҳаллага таралади. Шунақа ажойиб овозингиз бўлса, сиз ҳам кунига хом тухум ютиб туришни қанда қилмасдингиз...

Ие, ҳў обдастанинг ёнидаги нима? Пишлоқми? Вой, атир совун-ку. Ерга ташлаб қўйишибди-я. Ҳойнаҳой, одамларга ортиқчалик қилаётганга ўхшайди. Атрофда биров йўқми?

...Вей шалпангқулоқ, нега хўмрайиб қолдинг? Кўриб турибсан, ҳаво тобора исиб кетяпти. Озгина совун есам, патларим тулаб, сал енгилроқ бўп қоламан. Мен ўзим-га керак бўлмаган нарсани олаётганим йўқ-ку.

Мақтабга боришга ҳеч оёғим тортмай қолди. Ўқитувчимиз борган сари қийин саволлар бериб, миямнинг қатиғини чиқаряпти. Олдинги қаторда ўтиришнинг ҳосияти йўқ экан. Ҳар куни элақдан ўтаман-да.

Мана, кечаги кунни олайлик. Ўқитувчимиз мени ўрнимдан тургизиб: «Хўш, айт-чи, Қуён ботқоққа чўкаётган бўлса, биз нима қилишимиз керак?» деб сўраб қолди. «Серқамишроқ жойни танлаб, эҳтиёткорлик билан унга яқинлашамиз», дедим мен.

— Балли!— деди ўқитувчимиз.

— Жудаям яқинлашиб қолганимизда бир қўлимиз билан бақувватроқ қамишнинг тубидан ушлаб, иккинчи қўлимизни Қуёнга чўзамиз,— мақтовдан кўнглим кўтарилиб, баралла гапирдим мен.— Қуён панжага кирди дегунча, уни шартта ўзимизга тортамыз.

— Қалланг зўр ишлаяпти!— дея севишиб қичқирди ўқитувчимиз.— Бало экансан! Қани, давом эт!

Мен нима дейишимни билмай дудуқланиб қолдим. Шунда ўқитувчимиз бирдан қовоғини уйиб, негадир тоқатсизлана бошлади. Кейин бирдан тўнини тескари кийиб:

— Қуён панжангда турибди, хумкалла!— деб ўшқирди.— Гапга тузукроқ хулоса ясамайсанми энди?

Мен баҳомнинг пастлаб кетишидан кўрқиб, пича ўйлашиб қолдим. «Қуённинг терисидан лойларни тозалаб ташлаймиз», дедим.

— Гапниям, ишниям чўзворяпсан,— сўлагини ютиб ёғжинди ўқитувчимиз.— Сен Қуённи мушкул аҳволдан қутқардинг, озов қилдинг! Оддийроқ тилда айтганда, Қуёнга фойданг тегди. Энди Қуённинг сенга фойдаси тегиши керак. Хўш, ўйла-чи?

Нима дейишимни билмай қолдим.

— Қуён бошқа бир қуёнга текинга яхшилиқ қилиши мумкин,— менга еб қўйгудек бўлиб ўқрайди ўқитувчи-

миз.— Лекин биз Чиябўримиз. Биздаги фалсафа бош-қача... Узимизга яраша нафсимиз бор...

Ҳануз индамай турганимни кўриб, унинг баттардан жаҳли чиқди. Бўғзимдан ушлаб туриб, мени ўзига яқинроқ тортди.

— Аввалига Қуёни озод қиламиз,— кўзларига қон тўлиб гапирди ўқитувчимиз.— Қутқариб бўлгач, биз уни мана бундоқ қилиб...

У оғзини катта очиб, тумшугини кекиртагимга яқинлаштирган паллада бирдан ҳамма нарсага тушуниб етдим-у, бор овозда: «Еб қўямиз!» деб қичқирдим. Ўқитувчимиз енгил тортиб, ниҳоят мени қўйиб юборди.

— Бор экансан-ку, хумкалла,— чеҳраси очилиб, елкамга уриб қўйди у.— Чиябўри деганининг гапи мана бунақа бўпти-да!

Хуллас, битта «тўрт» олгунча она сутим оғзимга келди.

...Нима дединг? Учта товуққа иккита ўрдакни қўшсак, жами нечта бўлади дейсанми? Бу масалани осонгина ҳал қилиш мумкин, оғайнижон. Бошни ортиқча қотириб ўтирмаслик учун уларни шартта еб қўямиз, қоринда ўзлари қўшилиб кетаверади.

БЕШИҚТЕРВАТАРНИНГ ҲИКОЯСИ

Мана шу уватнинг ҳаммаси илгарилари Бешиқтерватарларга қарашли эди. Бир кун очкўз Чигирткалар ёпирилиб келишди-ю, биз ов қиладиган жойларни эгаллаб олишди, тирикчилик қийинлашиб кетди.

Авваллари чивин ёки хонқизини ҳар қадамда тутиб ейиш мумкин эди. Энди кун бўйи куйиб-пишиб ўлжа қидирасан-у, топганинг ошқозонга жаз бўлмайди. Сакроғич Чигирткалар деярли ҳамма нарсани захри-махрига ютиб бўлишди.

Бу кўргиликлар камлик қилганидек, ўша чириллоқ

махлуқларнинг дўқчилигини айтмайсизми. Кеча ов қилиб юрсам, улардан иккитаси қаршимдан чиқиб қолди: биттаси семиз, бошқаси ориқроқ. Семизи менга кўз қирида қараб қўйиб, шеригидан сўради:

— Анави сўлжайиб турган нарса нима?

— Дунёда қаланғи-қасанғилардан кўпи йўқ,— деди ориғи.— Буям бирорта ҳашаротдир-да.

— Сўраб кўр-чи,— димоғдорлик билан гапирди семизи,— биз томонларда нимага ивирсиб юрибдийкин.

Бу гап менга жуда алам қип кетди. Ўзинг туғилиб-ўсган жойда бўйин қисиб юришга мажбур бўлсанг-у, бунинг устига «қаёқдан келиб қолдинг», деб пўписа қилишса, юрак-юрагинг тўкилиб кетмайдими?

Ҳўнграб йиғлаганимча уйга кириб келдим. Хуни бийронлигим сабабини эшитиб, бувим менга таскин бера бошлади:

— Хафа бўлма, дўмбоқчам, тирикчилигимиз бир нав ўтиб турибди-ку. Шуниси гаям шукур қилайлик.

— Йўқ, бувижон, чидаш қийин,— дедим мен.— Тунов кун биттаси йўлимни тўсиб: «Нега чирилламаяпсан?» деб дўқ урувди...

Бувим бирпас хомуш туриб қолди. Кейин чуқур уф тортиб, мунгли товушда деди:

— Чириллоқ маҳлуқлар жуда кўп, дўмбоқчам. Улар билан ўчакишма. Зўравонларгаям бир балалик кун бордир.

Билмадим, ўшандай кун қачон келаркин. Балки қиш қаттиқроқ ўтиб Чигирткаларнинг тухуми ёппа музлаб қолар. Қўшнимиз бувимга шунақа деётгандай бўлувди.

...Бунча эснайсан, болакай, уйқу босяптами дейман? Бунақада қулогинга гап кирармиди? Майли, кейин дардлашармиз. Ҳозир мен тебраниб туриб бахтиёрлик ҳақида алла айтаман, сен маза қилиб ухлаб олгин бўлмаса.

ЧУМОЛИНИНГ ҲИКОЯСИ

Ишком остида тимирскиланиб юриб, даройи узумнинг уругини топиб олдим. Қуриб кетгур зил-замбил экан, итариб ҳам, тортиб ҳам жойидан силжитиб бўлмади. Таваккал қилиб елкалаб олсаммикан, деб турган пайтимда, олдимдан «виш-ш» этиб бир бадбашара махлуқ чиқиб қолса бўладими.

Бувим кечагина ёвуз аждарҳо ҳақида эртак айтиб берган эдилар. Уша қонхўр оғзини катта очганича шу тобда олдимдан чиқиб турибди-ю. У билан солишай десам, эртакда аждарҳони ўлдирган Қиличботир, афсуски, мен эмасман. Қўлимда силтанса қирқ газ чўзиладиган қиличим ҳам йўқ.

Дарров эс-ҳушимни йиғиб олдим, мулойимлик билан унга таъзим қилдим.

— Ассалому алайкум, жаноб Аждарҳо,— дедим.

Аждарҳо аввалига негадир ўнғайсизланиб, уёқ-буёққа қараб қўйди. Кейин бирдан кўкрак кериб «саломнинг бўлмаса, икки ямлаб бир ютардим», дея менга кўз олайтирди. Мен эгилиб яна таъзим қилдим.

Бир вақт бошимни кўтариб қарасам, ҳозиргина қаршимда гердайиб турган аждарҳо йўқ. У жанобнинг ерда ётган барг остига шоша-пиша кириб кетаётганини аранг пайқаб қолдим. Гап нимада эканлигини англаб улгурганим йўқ эдики, осмондан бир паҳлавон учиб келиб, гурсиллаганича ерга қўнди. Унинг шабадасидан уч-тўрт юмаланиб, яна оёққа турдим.

Паҳлавон патларини хурпайтириб туриб: «Семизқурт қани?» деб сўради мендан. Эндигина сўзга оғиз жуфтлаган эдим, қўққисдан шамол уфуриб, ҳалиги барг пилдираганича учиб кетди-ю, Семизқурт номли аждарҳо яп-яланг жойда қолди. Паҳлавон бирдан ҳамлага ҳозирланганини кўриб, унинг Қиличботир эканлигини фаҳмладим. Бувимнинг эртакда сўйлаганлари рост бўлса, энди улар қирқ кечаю қирқ кундуз жанг

қилишади, деб безиллаб турган эдим. Қиличботир бир калла солишдаёқ аждарҳони сулайтириб қўйди.

— Қойил, Қиличботир!— деб қичқирдим мен, завқланиб кетиб.

— Оғзингга қараб гапир,— бирдан жеркиб берди паҳлавон.— Нега мени бошқалар билан адаштирасан, тирранча? Мен етти иқлимга донғи кетган машҳур Чумчуқ полвон бўламан-а!

У шундай дея жаноб аждарҳони тишлаб олганича яна осмони фалакка кўтарилди.

Ҳозир бувимнинг ёнига шошиляпман. Мен унга эртак эмас, Чумчуқ полвон ҳақида ўз кўзим билан кўрганларимни айтиб берсам, сезиб турибманки, оғзи ланг очилиб қолади.

...Хўп, хайр, биродар. Сен ҳам бу гаройиб ҳикояни ўртоқларингга сўзлаб бериб, уларни анграйтириб қўйсанг-чи.

МУШУҚЧАНИНГ ҲИКОЯСИ

Одамлар «мушук ҳам текинга офтобга чиқмайди», деган мақол тўқишганмиш. Бу бекорчи гап бўлса керак, деб ўйлайман. Масалан, шахсан мен ҳар куни томага чиқволиб, офтобда исинаман, лекин бунинг эвазига ҳеч кимдан ҳеч қанақа ҳақ талаб қилган эмасман.

Томда ётиб, баъзан узоқ-узоқларга термилиб қолам. Ер юзи поёнсиз, дейишади. Бу гапга ишониб учун дунёга томдан туриб қараш керак экан. Мен атрофни яхшилаб кўздан кечириб чиққанымдан кейин, ер юзи мана шу томга қараганда камида ўн беш марта катта бўлса керак, деб ўйлаб қўйдим. Ун беш марта-я!

Томда ётишнинг яна бир фойдали томони шундаки, бу ердан ҳовлининг ҳаммаёғи кафтдек кўриниб туради. Масалан, кеча мўрининг ёнида ётиб, тандир остидаги кавакдан алланарсанинг пилдираганича чиқиб келаётганини пайқаб қолдим. Мундоқ қарасам, кап-катта бир

Сичқон уялмай-нетмай калиш чайнаб ўтирибди. Жаҳлим чиққанидан думим хода бўлиб, жунларим ҳурпайиб кетди, мий-ёв!

Вағиллаганимча ўзимни томдан ташладим. Ҳалиги калишхўр нонуштани тўхтатиб, жуфтакни ростлаб қолди. Унга етиб олиб, эндигина таппа босаман деб турган пайтимда, олдимдан ер ютгур Олапар чиқиб қолса бўладими. У вопира-воп қилиб менга ташланган эди, ўзим сичқон бўлиб кетдим-ку.

Тандирнинг ёнида чети синиқ сопол тоғора тўнта-риғлиқ турарди, ўқдек учиб бориб ўшанинг тагига кириб олдим. Олапар тирқишдан тумшугини суқиб, бир-икки марта ириллаб қўйди-да, кейин орқа оёқлари билан тоғоранинг устига тупроқ чаңгита бошлади. Ит-лигинг қўзимай ўлгур-ей!

Олапар қайтиб кетгандан кейин дунё бирдан жимжит бўлиб қолди. Шунда тоғора остида бировнинг пишпиш нафас олаётгани эшитилди. Қарасам, бир чеккада ҳансираганича ҳалиги Сичқонбой турибди. Олапардан қўрқиб кетиб, у ҳам тўғри шу ёққа қочган экан. До-нишманд бобом «нодон қаршингда турган бўлса, сен ақл билан иш кўр», дер эдилар. Гўштидан калиш ҳиди анқиб турганини ҳисобга олмаганда, ёғлиққина Сичқон экан, маза қилиб едим.

Вой, нодон Сичқон-ей, бошқа жой қуриб кетгандек, келиб-келиб тоғоранинг тагига беркинганини қаранг. Қаллаварам-да. Билмайдик, ер юзи мана шу синиқ тоғорага қараганда камида минг марта катта.

...Оғайни, сен ҳам ер юзини ўзингча ҳеч чамалаб кўрганмисан?

ҚУРБАҚАНИНГ ҲИКОЯСИ

Қур-р, вақ! Мени танидингизми? Ҳа, мен ўша боши япалоқ, кўзи шапалоқ Қурбақаман. Лақабим — вақвақатўра.

Кўриб турибсиз, вақтим чоғ. Бўлмасам-чи! Ҳозиргина иккита хира пашшани тутволиб, шаппа-шуппа ямлаб ташладим. Энди ҳовузга калла ташлаб, бир чўмилсам-микан деб турибман. Мен сизга айтсам, қорин тўйгандан кейин чалқанча ётиб сузишнинг ҳам ўзига яраша гашти бор. Қанча кўн сузсанг, шунча ланж бўласан. Ана ундан кейин бақатўнга ўранволиб, маза қилиб ухлаш мумкин.

Лекин шуниси ёмонки, уйқудан уйғонган пайтингда қорнинг яна очқаб қолган бўлади. Шунда тарвайиб бир керишасану, кўзинг жавдираб овқат ахтариб қоласан.

Ўтган кун уйқусираб туриб, бир саёқ арини ютиб юборибман. Итпашшага ўхшатибман-да. Бир вақт ичак-ичакларимга игна санчишни бошлаб юборди-ю. Қуриллаб додлаганимча, сатта пақир бўйи сакраб ўзимни ерга ураман денг. Ари чақишни қўймайди, мен — додлашимни. Йўқ, хайрият, охири ошқозонимгаям битта игна санчди-ю, шу билан бутунлай ҳазм бўлкетди.

Балойи азимдан қутулиб олганимдан кейин мундоқ қарасам, сайроқи қушларни қафасда боқиб юрадиган бола суқланганича менга қараб турибди. Боя тинмай қуриллаётган пайтимда, чамаси ширали овозим унга ёқиб кетган бўлса керак. Бола тушмагур сайроқи қушларга қўшиб, мени ҳам биронта қафасга солиб қўймасин, дедиму ҳовузга қараб ура қочдим. Мен сизга айтсам, қафасда ётиб тайёр овқат егандан кўра, эркин юриб оч қоринга ари ютган минг марта афзал.

...Бу ҳикояни айтишдан мақсад, ўртоқчилик ҳурмати сени огоҳлантириб қўймоқчиман. Маслаҳатим шуки, уйқусираб туриб овқат ейишга одатлана кўрмагин, бунинг оқибати жудаям ёмон бўларкан.

ЖУЖАНИНГ ҲИКОЯСИ

Мана, эсон-омон тухумдан чиқиб олдим. Ўзиям тор жойда қислиб, қоронғида ўлгудек зерикиб кетувдим. Мендан кейин укаларим ҳам бирин-кетин тухум

пачоқлашга тушишди. Еруғликка чиқишгач, менга ўшаб анчагача кўзларини очолмай туришди. Шумшайиб ўтиришганини кўриб кулгинг қистайди.

Ҳозирча олтитамиз. Мен, яна биттамиз ўғил, қолган тўрттаси қиз. Еттинчи тухум ҳалиям сингани йўқ. Аям бечора бундан хавотирда. Дам тухумни босиб ётади, дам унга аста қулоқ солиб кўради — жимжит. Қачонгача ётар экансан, деб қўяман ўзимча. Ҳали чиқсин, дадамдан бир калтак ейиши бор у ялқовнинг.

Ҳа, айтгандай, жудаям зўр дадам бор-да. Бошида кип-қизил тож, битта-битта қадам ташлаб юришини кўрсанг, ҳавасинг келади. Кўп гапирмайди, фақат баъзан кўкрагини кериб туриб маънодор қичқириб қўяди. «Чи-чи-чий, чи-чи-чий!» Йўқ, ўхшатолмадим. Тилим келишмаяпти.

Аямнинг айтишига қараганда, шу яқин атрофдаги хўрозлар дадамини кўрди дегунча чумчуқдек тирақайлаб кетишаркан. Лекин очигини айтсам, чумчуқ нима-лигини ўзим ҳам унчалик тушунмай турибман. Уни қўйинг-буни қўйинг, пайти келиб, мен ҳам дадамга ўшаб полвон бўбкетсам-а.

Э, ҳайрият, ана еттинчи тухум ҳам ёрилди. Ие-ие, буниси ким бўлди энди? На менга ўхшайди, на укаларингга. Тумшуғи яп-япалоқ, оёғиям бошқача. Панжаларининг орасида пардасиям бор. Вой, тавбангга кетайин-ей!

— Бу ўрдак-ку! — бирдан шовқин солиб қолди аям. — Менга ўрдакнинг тухумини бостиришибди. Муттаҳамлар!

Дадам кенжатоёга ҳафсаласизлик билан қараб қўйд-ю, индамади. Кенжатоё бўлса, э йўқ, бе йўқ, чопганича бориб ўзини сув тўла тоғорага отди. Бир-икки шўнғиб олгач, гердайволиб сузишга тушди.

Охири айтганим келди — у дадамнинг битта тарсакисини еди-ю, тоғорадан четга учиб кетди.

Бошқалардан каттароқ бўлганим учун, уларни тер-

габ туришга ҳаққим бор. Шуни ҳисобга олиб, тарсакидан зада смай яна тоғорага тирмашаётган кенжатоёга қараб ўшқирдим:

— Вей, ўрдак, қоч жомчанинг олдидан!

Худди гапимга тушунмаётгандек безрайиб туришини қаранг. Япалоқ тумшуғингдан ўргилдим сени! Ўрдак бўлсанг, ўзингга!

...Ошна, айт-чи, ўрдак дегани нима ўзи?

ХУТИКНИНГ ҲИҚОЯСИ

Кўп нарсага қизиқаман. Шу туфайли кечалари ўйлашиб ётаман. Ҳозирча каллам бинойидек ишлаб турибди, фаросатим жойида. Мен билан у-бу нарсалар тўғрисида бир-икки оғиз гаплашсангиз, ишончим комилки, зеҳнимнинг ўткирлигини кўриб, ҳангу ҳанг... йўқ, ҳангу манг бўп қоласиз.

Масалан, сиз нима учун баъзан чақмоқ чақиб, кейин момогулдирак бўлишини биласизми? Қўйинг, хи-жолат бўлманг, ҳозир ўзим тушунтириб қўяман. Булутлар сузиб бораверади, сузиб бораверади, охири бирдамас-бирда тоғнинг чўққисига урилади. Иккита чағир тошни бир-бирига уриб кўрган бўлсангиз биласиз, бундай пайтда чарс-чурс ўт чақнайди. Ана сизга чақмоқ. Булут чўққига урилгандан кейин, ўз-ўзидан маълумки, ҳаммаёқ ларзага келади. Қарабсизки, отхонадек-отхонадек келадиган ҳарсангтошлар гулдурганича пастга қараб юмалай бошлайди. Ана сизга момагулдурак.

Ҳа, бу анча чигал масала. Ҳамманинг ҳам тезда фаҳми етавермайди. Келинг, сизга бошқа осонроқ савол берай.

Қани, айтинг-чи, нима учун араваннинг гилдираги юмалоғу деразанинг кўзи тўртбурчак? Эҳ-а, шуни ҳам билмайман денг? Майли, бунисини ҳам ўзимиз айтиб бераверамиз.

Хў-ў-ш, умрингизда бирон марта юмалоқ ойнакни кўрганмисиз?

Биламан, кўрмагансиз, ҳамма ойнак заводдан тўрт-бурчак қилиб чиқарилади. Шундай бўлгандан кейин деразанинг кўзини ҳам ўша ойнакка мослаштириб тўрт-бурчак шаклда ясашга тўғри келади. Араванинг филдирагига эса ойнак солинмайди, шунинг учун у юмалоқ. Мана гап қаерда.

...Хў, болакай, нега менга қараб хўшшай-и-иб қолдинг? Бирон нарсага ақлинг етмай турибдими дейманда. Саволинг бўлса, тортинмай сўрайвер, мен ҳамма нарса биламан.

ҚОВОҒАРИНИНГ ҲИҚОЯСИ

Бир учишда буғдойзорнинг устидан тўхтамай ўтиб кетишни ният қилган эдим, бўлмади, ярим йўлда моторим қизиб кетди. Бирдан пастга шўнғидиму дириллаб борганимча бошоққа урилдим. Буғдойнинг пояси камакдек эгилиб, мен турган бошоқ ерга бориб тегди, кейин ҳайинчакда учгандек яна баландга кўтарилдим. Қаранг-а, тап-тайёр ўйин бор экан-у, мен билмай юрган эканман. Энди бекорчилик пайтларимда мана шунақа «ҳалов туя» ўйнаб тураман.

Ҳозир вақтим зиқ. Ниначи билан ҳў пичанзорда учрашишим керак. Унинг ота-онаси мени меҳмонга чақиришибди. Қани, ниначиларнинг овқатидан ҳам бир татиб кўрайлик-чи.

Ниначи билан жуда ғалати вазиятда танишиб қолдим. Тунов куни пичанзордаги курмаклардан бириге қўниб дам олиб ўтирсам, сочига кўк латта боғлаган бир қизалоқ шиппа-шиппа ёнимдан ўтиб қолди.

Орқароқда келаётган болакай эса «вертолёт кички на экан, авайлаб ушла», деб пичирлаб қўйди унга. Вертолётни нима экан, деб мундоқ қарасам, парироқдаги

қиёқнинг учида чиройли бир Ниначи қўниб турибди. Қизалоқ қўлини омиб қилволлиб, унинг орқасидан аста тисиб боряпти. Зириллаганимча Ниначи тарафга отилдиму думига бир калла солиб ўтиб кетдим. Иккаламиз бараварига ҳавога кўтарилдик.

— Бунча аңқаясан, ошна!— деб қичқирдим унга, учи бораётиб.— Анави писмиқлар сени пойлаб юришибди.

Шунда ҳалиги болакай пастдан туриб: «Хап сеними, бомбардимончи!» дея менга мушт ўқталди. «Бомбардимончи» нималигини аниқ билмайман-у, тахминан айтганда, бу — чақимчиларга қўйилган янги лақаб бўлса керак. Топдимми?

Гапнинг қисқаси, ўшандан кейин Ниначи билан иноқлашиб кетдик. Мана, бугун — меҳмондорчилик.

...Хоҳласанг, сениям бирга олиб боришим мумкин. Лекин борадиган бўлсанг, аввал моторингни яхшилаб совутиб ол, ошна.

СУВАРАКНИНГ ҲИҚОЯСИ

Миш-мишларга қараганда, бир замонлар бу ерда дурустгина қўрғон бўлган экан. Нураб-нураб, охири ундан мана шу бир парчагина дёвор қолибди. Бу дёвор шунақаям серковакки, пастдан туриб қарасанг, кўп қаватли бинога ўхшаб кўринади. Ана шу бинодаги хоналардан биттасида мен яшайман.

Тўғриси айтсам, қўшниларим ичида истараси искриқроғи ўзимман. Масалан, ўнг тарафимдаги хонада Бузоқбоши, чап томонимда Қалтакесак туради. Иккови ҳам бир-биридан бадбашара. Тагимдаги хонада яшайдиган Қирқоёққа келсак, у янаям тасқарароқ. Баъзан унга қараб туриб, оёғинг саксонга бўлгандаям, бари бир менчалик пойга чополмайсан, деб ўйлаб қўяман. Қўшниларим орасида энг турқи совуғи, бу — Чаён.

Сиз фақат унинг турқини кўргансиз, лекин ҳали гап-лашмаган бўлсангиз керак. Унинг гапи сумбатидан ҳам совуқ.

Бундан уч-тўрт кун олдин ўша Чаён шунақаям таъбимни тирриқ қилдики...

Уша кунни одатдагидек новвойхонага бориб, маза қилиб увоқ едим. Кўзим тўйиб, нафсим қониб, қоринни чирмаида қилганимча уйга қайтиб келаётсам, йўлда бирдан ёмғир шивалаб қолди. Югуриб бориб ариқча бўйидаги заҳар замбуруғнинг тагига кириб олдим. Бир маҳал қаёқданам Чаён пайдо бўлди-ю, ҳаллослаганича келиб, у ҳам замбуруғнинг остига суқулди. Орқа оёғимни босганича таққа тўхтади. Болдирларим қир-силлаб кетган бўлишига қарамай, тишни-тишга қўйиб секингина минғилладим:

— Ҳў, ака, оёғингизнинг тагидан чиқиб кетсак майлими?— дедим.

Шунда у чўчиб ёнига ўгирилди-ю, мени кўриб, бирдан думини гажак қилди.

— Моғор кийимда нега менга суйкаласан, вей? Иўқол бу ердан!— дея ўшқира кетди у. Кейин ўхшатиб туриб кетимга битта тепса бўладими! У калтафаҳм билан ади-бади айтишиб ўтирмадим. Ўзимни зўрға босиб, секин уйга қайтдим. Уйга етиб келгунча шалаббо бўлиб кетган эканман, туни билан иситмалаб чиқибман денг.

Ҳа, бу Чаён деганлари шунақа мараз махлуқ, у билан қўшничиликни аллақачон йиғиштириб қўйганман.

...Мана, танишиб ҳам олдик. Биз тарафларга яна келиб қолсанг, тортинмай тўғри уйимга кириб боравер. Адресимни ёзвол: Бузуқ қўрғон, эски девор, чапдан ўн иккинчи кавак. Ёзиб бўлдингми? Қани, кўрай-чи... Мана шунақа-да, мен ўн иккинчи кавак десам, сен ўн еттинчини ёзибсан! Учир! Учир дарров! Биласанми, ўн еттинчи хонада ким туради? У ерда ўша лаънати Чаён яшайди-я!

ТОШБАҚАНИНГ ҲИҚОЯСИ

Душанба оғир кун деганлари тўғри экан. Бугун ҳаво шунақаям исиб бердики, нафас олсанг, худди чўғ ютаётгандек бўласан. Ҳали ҳеч қанча йўл юрганам йўғ-у, силлам қуриб, томоғим қақраб кетди.

Одамларнинг болаларига маза-да, улар бунақа пайтда салқин жойни топволишиб, муздек лимонад ичи-и-иб ўтиришади, ё бўлмаса бурунларини тортиб-тортиб музқаймоқ ялашади. Хуллас, тошбақа бўлиб минг йил судралгандан кўра, одам бўлиб юз йилгина яшаган маъқул экан.

Билиб турибман, «шунчалик ҳолинг бор экан, сарфга чиқишни сенга ким қўйибди», деб ўйлаясиз.

Ҳў, мизратеракларни кўряпсизми? Уша томонда битта холам бор. Холамнинг кенжа чевараси қадрдон ошман. Келаси душанбада ўша кичкинтой ўртоғим бир юз ўн ёшга тўлади. Уни табриклагани кетяпман.

Нега менга бунақа қарайсиз? Бир ҳафта олдин йўлга чиққанимдан ҳайрон бўляпсиз шекилли? Нима, мен айғирмидимки, оёғимга тақа қоқволиб, тош йўлдан шақир-шуқур чопиб кетсам. Орқамдан ит қувласа ҳам бўлган-битганим шу.

Ана холос, гап билан бўлиб, қумлоққа чиқиб қолибман-ку. Ҳаммадан ҳам анави дўнгликка тўғри келиб қолганимни кўрмайсизми. Иш расво бўлди-да. Бунақа дўнглardan кўп панд еганман, ўлиб-тиришиб тепага чиқдим деганингда бир сирғанасан-у, ўзингни яна паст-да кўрасан.

...Умрингда бировга яхшилик қилганмисан, ошна? Малол келмаса, мени дўппингга солиб, ана шу дўнглдан ўтказиб қўйгин. Нима бўлсаям, яхши ният билан йўлга чиққанман, зиёфатдан қуруқ қолмайин тагин.

УЛОҚНИНГ ҲИҚОЯСИ

Ота-онамдаям, ўзимдаям соқол бор. Бир қарашда учаламиз бир хилга ўхшаймиз. Лекин жудаям унақа эмас. Масалан, дадамнинг бўйнига қўнғироқ осиб қўйилган, аямнинг буғуларникидан ҳам чиройлироқ бурама шохи бор, менинг эса чап кўзим шилпиқ. Кекса серканинг тахмини тўғри чиқса, кўзим шу ёз ичи тузалиб кетиши керак.

Ҳайловда Маймун деган ярамас махлуқ пайдо бўлмасдан илгари иккала кўзим ҳам соппа-соғ эди. Озгина эҳтиётсизлик қилиб, бошимга шу кўргиликни орттириб олдим.

Ушанда эрта баҳор эди. Ҳар галгидек бизни саҳарлаб ўтлоққа ҳайдашди. Дадамнинг ортидан саф тортиб, қўнғироқ овозига қулоқ солганимизча булоқ бўйидаги тоғолча остидан ўтиб бораётган пайтимизда «зув-в» этган товуш эшитилиб қолди. Каттакон арча бужури тошдек учиб келиб, тарсиллаганича дадамнинг қоқ калласига тегса бўладими. Дадам бечора бир шаталоқ отди-ю, овозининг борица маъраб юборди.

Бундоқ қарасам, арчанинг баланд шохида бир тасқара махлуқ тиржайиб ўтирибди. Кўзлари бежо. Мен «анави шайтонни қаранглар», деб қичқирган эдим, кекса Серка «бе-е, бу Маймун-ку», дея бурнини жийириб қўйди.

Дадамнинг аламини олиш учун қўй-қўзиларни икки томонга суриб бир оз орқага тисарилдим-да, тапира-тупур қилганимча бориб, жон-жаҳдим билан арчага калла солдим. Маймун шохдан узилган олмадек тап этиб олдимга тушса керак, деб ўйловдим. Йиқилмади. Ҳайрон бўлиб тепага қараганимни биламан, у афтинг қурғур шуни пойлаб турган эканми, қўлидаги арча бужури билан ўхшатиб сопқолди-ю. Чап кўзимдан ўт чақнаб кетгандек бўлди. Беҳуш йиқилиб қолибман денг.

Кейин суриштираман, ўша Маймун ҳайвонот боғи-

дан қочиб келган экан, одамлар уни эртасигаёқ ушлаб кетишибди.

Чакки бўлибди-да. Шу ерда юрганда, у тасқара билан яккама-якка солишиб кўрардим. Ўзиниям бундан кейин қўлига арча бужури ушламайдиган қилиб ташлардим-да.

...Сен анча маданиятли болага ўхшайсан. Ҳайвонот боғига ҳам бориб турсанг керак? Яна бориб қолсанг, ўша Маймунга айтиб қўй, агар қўлимга тушса, нақ жигини эзиб қўяман. Кейин, ўзинг ҳам чап кўзингга эҳтиёт бўл, хўнми?

СУВҚАЛАМУШНИНГ ҲИҚОЯСИ

Чўртанбалиқларни яхши биламан, бировни назарписанд қилишмайди. Тарвақайлаган мўйловларидан қувонишади шекилли. Уларда бор мўйлов биздаям бор, лекин шу пайтгача гердайдан эмасмиз.

Мен, ҳатто, ўзимдан кичик Тангабалиқларни ҳам ҳурмат қиламан. Мабодо қорним очиб қолса, улардан бирортасини яшиликча тутиб оламан-да, ҳеч бир қўполлик қилмай силаб-сийпаб туриб, пок-покиза еб қўяман. Мана бу бошқа гап. Бировга ноҳақ озор беришнинг нима кераги бор? Зўравонлик қилиб, ҳали ҳеч ким барака топмаган.

Масалан, Чўртан учига чиққан зўравон эди. Ёмоннинг бир қилиғи ортиқ деганларидек, менинг ғашимга тегмасдан туролмасди.

Ташқарида учрашиб қолсак, кўрмаганга олиб туриб, думи билан бақинимга бир туртиб ўтарди. Ичкарида ётсам, инимнинг оғзига келиб, сувни атайлаб лойқалата бошларди. Бир нарса деяй десам, гавдаси менга иккита келади.

Охири жонимдан ўтиб кетди. Кеча, «ке, нима бўлса бўлар» дедим-у, бақатўннинг тагига кириб олиб, унинг

йўлини пойлай бошладим. Бир вақт лаллайганича сузиб кепқолди. Тешамдан ўтаётган пайтда бир сапчиб бўғзидан кирт тишлаб олдим. Жон ширин-да, бир зум типирчилаб турди, кейин сулайди-қолди. Атрофга олазарак қараб қўйиб, уни секингина инимга судраб кирдим. Ўзиям роса етилган экан, кечадан бери еб туга-толмайман.

Эрталаб қуюқ нонуштадан кейин ташқарига чиқиб керишиб турсам, ёнимдан ялпайганича Зоғарабалиқ ўтиб қолди. У олдимда тўхталиб: «Қўшнинг Чўртанбек кўринмайдими?» дея шамадор бир гап айтди. Мен чайналиб ўтирмай «сайру саёҳатда юргандир-да», деб қўя қолдим. Шунақа эзмаларни жиним суймайди. Ўзинг соғ-омон қилтинглаб юрганингга шукур қилсангчи, бошқалар билан ишинг нима?

Умуман, Зоғарабалиқ билан гапни калта қилганим яхши бўлди. Дадам раҳматли «кўп егину, камроқ гапиргин», дердилар. Ҳақиқатанам, юз оғиз гап гапиргандан кўра, битта бақа тутиб еган яхшироқ.

...Мана, ҳамма гапни ўз қулоғинг билан эшитдинг. Хўш, оғайни, менинг хулқ-атворим ҳақида нималар дея оласан?

ЭЧКИЭМАРНИНГ ҲИКОЯСИ

Тимсоҳнинг жияниман. Бир даврлар тоғам билан бирга дарёда яшардик. Қурғоқчилик йиллари туйқус сув камайиб кетди-ю, иккаламиз тор жойда жуда қисилиб қолдик. Бунинг устига тоғам ориятимга тегадиган бир-иккита гап айтиб, ғашимни келтириб қўйди. Шундан кейин «ҳайё-ҳуйт» деб, чўлу биёбонга бош олиб кетвордим.

Дастлабки ойларда жазирамага чидолмай, томоғим қуриб юрди, кейин бора-бора кўникиб қолдим. Сахро — дарё эмас, бу ерда яшайдиган махлуқлар саноқли.

Агар эпчилроқ бўлмасанг, очингдан ўлиб кетасан. Шу туфайли қўнғиздан тортиб, каламушгача бир бошдан тутиб еявердим. Гап ўртамизда қолсин-у, бир куни пайт пойлаб туриб, битта касалманд Чнябўрини ҳам гумдон қилдим. Хайриятки, унинг безори ошналари буни пайқамай қолишди.

Қишлоқ тарафга боришни ўрганиб олганимдан кейин, янги бир ҳунар орттирдим. Эчки деган ювошгина жонивор бўларкан, эмсанг индамай тураверади-да. Сути бирам ширин, бирам мазалики, тўйиб эмиб олсанг, икки кун овқатланмай юраверасан.

Лекин, бу хурсандчилигим ҳам узоққа чўзилмади. Одамлар эчкини эмиб турганимни кўриб қолишиб, мени шунақаям тирақайлатиб қувишдики, бошим омон қолганига ҳали-ҳали шукур қиламан.

Тимсоҳ деган дабдабали номим ана ўшандан кейин расво бўлди. Одамлар менга эчкиэмар деган лақаб тиркашди. Нафси бузуқликнинг оқибати ёмон бўларкан, мана, охири шармандали лақаб орттириб олдим.

...Жон ошна, шу одамлар билан бир гаплашиб кўрмайсанми? Агар улар мени қайтадан тимсоҳ деб аташга рози бўлишса, мен ҳам бундан кейин ўшаларнинг эчкисини эммаганим бўлсин. Бунга кўнишмаса, ўзларидан кўришсин.

1978—1983 йиллар